આચારાંગ સૂત્ર બીજા ભાગની પ્રસ્તા

[illegible] પરિજ્ઞા નામનું પહેલું અધ્યયન [illegible] છે તેમાં નવ અધ્યયનનું [illegible] બીજા ભાગમાં લોકવિજય, અધ્યયન [illegible] તેના છ ઉદેશા છે તે દરેક ઉદ્દેશ અધિકાર છે તે નિર્યુક્તિ દ્વારે બતાવેલ છે તે અનુક્રમણિકામાં શુભ રીતે લોક એટલે સંસારી જીવ જે કારણોથી અશુભ કર્મ [illegible] ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે. તેનું મિથ્યાત્વ અવિરતી પ્રમાદ અશુભ કૃત્ય સાધુ ન કરે તે આ અધ્યયનનો સાર છે. ટી મહારાજે અમારા જેવા બાળ બુદ્ધિના માટે કેટલું વિસ્તારથી કર્યું છે. અને તે વાંચતા આત્માને કેવી અધ્યાત્મ શાંતિ અને તે એકેક પદ વાંચતાં અનુભવ આપ સમજશો. સૂત્રનો સમજાય, ત્યાં ટેમને ભાવાર્થ પણ મુકેલ છે તે છતાં કાળના જીવોને વધારે સરળ થવા કૌંસમાં પણ ખુલાસો દૃષ્ટાંત પણ કૌંસમાં મુકેલ છે. આટલું છતાં જીવોને વધારે થાય તેવું વધારે વિદ્વાન હોય તે કરી શકે તેમ છે. સમજ સમજાવવું એમાં ઘણો ભેદ પડે છે. માટે ટીકા સાથે રાખીને બંધુઓને જ્યાં ખામી માલુમ પડે ત્યાં ટીપણ કરી અમને કે બીજા ભાગમાં સુધારો થાય.

વિષય અનુક્રમણિકા.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૧	વીતરાય	વીતરા
૨	૧૫	આચાર્યે	આચાર્યે
૩	૭	કુરા	કુરા
૪	૭	રક્ષાનાં	રક્ષાનાં
૫	૮	ગમ	ગમ તે
૭	૮	જના	જતા
૧૫	૧૭	નારા	નારી
૧૬	૫	પર્યાય	પર્યાય
૧૬	૧૬	પણા	પણ
૧૮	૧૫	સ્યાદનાદ	સ્યાદ્વાદ
૧૯	૪	સેત	સત્ત
૨૦	૨	કેં	કે
૨૬	૧૪	ઔદ	ઔદ
૨૬	૨૧	સાર	સત્તા
૨૭	૩	જાય	ન જાય
૨૭	૮	પરિ	પારિ
૨૮	૬	શુભ	શુભ
૨૮	૧૫	માર	માને
૨૯	૧૬	ભાવ મૂળ ત્રણ પ્રકારે છે. ઔદયિક ઉપદેશ અને આદિ મૂળ છે. તેમાં પ્રથમનું કહે છે.	

પૃષ્ટ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૨	૨૧	બધા	બધાદ્
૩૩	૨૧	સુથા	રથા
૩૯	૧૫	વીરિઆ	વીરિઓ
૪૧	૩	જેસૂપ	સપજે
૪૭	૧૧	થાય, છે	થાય છે,
	૪	નોગમ	નૈગમ
૪૯	૨	લેવા	લેવા,
૫૭	૧૩	ક્રિય	ક્રિય
૫૯	૧૫	ચારત્ર	ચારિત્ર
૭૧	૧૩	વાસી	વાસીથી
	૧૪	વાસીથી	વાસીઓ
૭૩	૩	થી	થી કર્યા
૭૩	૯	છે	છે કહ્યું છે
૭૫	૫	સુખનું	સુખ છે તે થીપણ
૭૮	૬	અલ્પ	ને
૮૧	૧૪	મૂળમાં	મૂળનું
	૧૮	તેથી	તથા
૮૨	૨૦	ગુણ	ગુણ મૂળ
૮૪	૬	પ્રાપ્તિ	અપ્રાપ્તિ
૮૮	૧૬	નઃપે	નાપે
	૧૦	૨	૩૨

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧૯૩	૧	જવું,	જવું, જ
૧૯૪	૨૧	કોઇ પોતું મારે તો મિથ્યા લાગ, બાત થયો છે અમે જરા શુભ મારૂ ખાતા નથી પણ અમ લાગ; એમ ઉદ્ધતઆર મારૂ ન બોલવું.	
૧૯૬	૭	ને	નેન
૧૯૯	૭	ગય	ગમ
૨૦૧	૮	અશુદ્ધ	અવિશુદ્ધ
૨૦૪	૧૭	પદ	ઉદ
૨૦૬	૧૩	અચિત્ત	સચિત્ત
૨૧૧	૧૩	ઠોયા	કોયા
	૧૪	ભ્ર	ભરભ્ર
૨૧૬	૨	પશુ	પુરમમારૂ
	૧૨	દ:	રે:
૨૧૭	૩	મા	મમા
	૬	ગૂઢ	મૂઢ
૨૧૮	૯	અવિ	વિ
૨૨૧	૧૨	પાપ	પામ
૨૩૧	૨	દિ	દે
૨૪૬	૨	મેણ	મણે
૨૪૯	૧૮	અમારે	આમારો

પ્રથમના ગ્રાહકો.

જાહાભાઇ કકલભાઇ તે અમદાવાદ આવિકાશાળા 'વતી થી દરેક ...વનાં દશ પુસ્તકો ખરીદ કરવા પત્ર આવેલ છે. તેજ પ્રમાણે કાપડીઆ ગીરધરભાઇ આણંદજી ભાવનગર વતી થી પ્રત્યેકની ...કેક કોપીનો પત્ર છે.

ઝવેરી બાલુભાઇ વતી થી દરેકની બે કોપી તથા મગન બેન મહુજી અને હીરચંદ ખીમચંદ „ „ ૧ કોપી

મુનિ લક્ષ્મીચંદજીના ઉપદેશથી કચ્છ પત્રીવાળા શા. દેવજી ...લવીર કચ્છ મુદ્રા (સિવાય પ્રથમ ભાગમાં પુસ્તક તૈયાર થયા પછી ...ટલાક મુનિ તથા ગૃહસ્થોએ યથા યોગ્ય પુસ્તક મંગાવી સહાયતા ...રી છે. તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તેમાં મુખ્યત્વે આચાર્ય શ્રી ...મ સૂરિજી છે.

નાણાંની વ્યવસ્થા.

પ્રથમ ભાગમાં બતાવેલી રિલીફ દશ વૈકાલિક બીજો ભાગ છપાવવામાં રોકાયેલ છે. અને આચારાંગ તથા દશ વૈકાલિકના વેચાણમાં તથા બાકી રહેલ રકમમાં ત્રીજો ચોથો ભાગ છપાવવા તજવીજ છે.

પણ આચારાંગ બીજા ભાગમાં જેમણે મદદ કરી છે. તેનું લિસ્ટ નીચે આપેલ છે.

૪૦) શા.કરમચંદભાઇ મગનલાલ સુરત શાહ મોહલો
૨૦) શેઠ અમરચંદ્રજી ઘોડાવત શીવગંજ
૧૦૦) શેઠ ભઇ વતી થી ચુનીલાલ ઘાટીઆ સુરત

૫૦) ઝવેરી ગુલાબચંદ દેવચંદભાઈ સુરત
૧૦૧) ઝવેરી નગીનદાસ પૈલાભાઈ સુરત
૧૦૦) ઝવેરી સુરજમલભાઈ લલ્લુભાઈ પાલણપુરવાળા. મુંબાઈ
૨૫) વાસોલના શ્રાવક મોદી રાજાજી વધા
૧૫) લક્ષ્મીચંદ અમાજી
૨૫) પુનાજી જોધાજી સુરત.
૫) શા. લધુ દેવાજી સમરામપુરા.
૧૨॥ છગનલાલ મોતીશી ઝાંપા સુરત.
૬। વલકચંદભાઈ
૫) હીરાચંદ આસાજી સમરામપુરા
૨) છગન કમાજી
૧૦।≈ શા. ભીમાજી આસુજી વલસાડ
૨૫) સુરચંદ પેનાજી ખુશાલીવાળા
૧૦) મગનભાઈ ઉજમભાઈ કોઠારી પાલણપુર.
૨૫) દ્વીપોધિના એક શ્રાવક તરફથી દાન સુંદરજી ૨.૬ ઉપદેશથી.

૪૭૫।≈

કઠોર ખાતેથી કહેલી મદદ.

૧૦) શા. ભીમાજી ભગવાનજી
૧૫) ,, હીરચંદ કપુરચંદ
૨) ,, વીરચંદ ખુમાજી
૧। ,, મોહનલાલ લખમીચંદ

૧। ,, ફતેચંદ ખીમચંદ
૧। ,, લાલભાઈ કપુરચંદ
૧। ,, બગુભાઈ વીરચંદ
૧। ,, રાયચંદ ડુંગાજી
૧। ,, ઉત્તમચંદ ગીરધરલાલ
૧। ,, ગુલાબચંદ ડુંગાજી
૧। ,, નાથાજી કપુરાજી
૨) ,, નાથાજી વનાજી

કોઠારી બાલચંદ નેમચંદ વકીલ—જુનાગઢ દેલરે.
દશવૈકાલિક ૨-૩-૪ આચારાંગ ૧-૨

તે બદલ આશરે નીચલું ખર્ચ થશે.

૩૯૬) ૧૮ ફર્માના ૨૨ના હિસાબે તથા બંધાઈ
૭૫) તથા મોકલવાનો ખર્ચ લગભગ ૭૫
૨૫) જાહેર ખબર ટેન્ડરપીસ તથા કાર્ડ
૧૪૦) પુઠાનાં
———
૬૩૬)

} આચારાંગ બીજા ભાગનું ખર્ચ

પહેલા ભાગની કોપીઓ આ રીતે વહેંચ્યા છતાં પૈસા જેમણે મોકલ્યા તેનો ઉપકાર માનીએ છીએ પરંતુ ખંભાત ભીનમાલ બુરહાનપુર અમદાવાદ મુંબાઈ વિગેરે ઘણે સ્થળે નામી ગ્રહસ્થોને આશ્રય માટે તથા મુનિઓને ભેટ મોકલવા છતા પહોંચ કે અભિપ્રાય આપવા પણ કેટલાકે તસ્દી લીધી નથી તેમને પ્રાર્થના છે કે ઇચ્છાનુસાર ઉત્તર લખે કે બીજા ભાગમાં તેનો હિસાબ જાહેર થાય. જેમણે

નાણાં મોકલ્યાં હોય અને પુસ્તક તૈયાર ન મળ્યાં હોય તે તુર્ત મળશે મંગાવી લેવું.

ગંભીર સત્ર વિદ્યાગ બર્ષ હોવાથી બુરી રેખાઈ તો, તેવા ગ્રાહકોને પ્રાર્થના છે કે, તેઓ ક્ષેત્રી કે કર્મો જોવા પરિશ્રમ લે.

નીચના ગૃહસ્થોએ નીચલી રકમો આપવા કબુલ કર્યું તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

૧૦૦) ફતેચંદ મગનભાઈ નાણાંકી પાલણપુરવાળા
૫૦) હીરાચંદ જીવણજી નાનપુરા સુરત ૧૧ પાનાચંદ દે
૫૦) રતનચંદભાઈ સુખડીઆ ૧૧ માણેકચંદ
૧૦૦) ઝવેરી નગીનચંદ કપુરચંદના સ્મરણાર્થે તેમના સુપુત્રો
૧૦૦) ઝવેરી રણછોડભાઈ રાયચંદ મે.વીરચંદ તરફથી શા. નાથાભાઈ ચોકસી

તેથી અમે જણાવીએ કે બધી રકમો વસુલ થતાં દરેક સંપૂર્ણ છપાઈ જશે. પરંતુ આચારાંગ બીજો ભાગ સપાયા છતાં ભાગના ગ્રાહકો કેટલા થાય છે તે ઉપર છપાવવા આધાર રહે

જ્ઞાન પ્રચારની યોજના.

મૂળ ટીકાના સરળ ભાષાંતરો.

જિનેશ્વર દેવે આઠ કર્મોના ઉપશમના અર્થે સમ વખતમાં નિરંતર ભાવ રાખી દેવ મનુષ્યની સભામાં સંસાર સમુદ્રમાંથી તરવા ઉપદેશ આપ્યો. તે પ્રવચન છે. તેમાં મુખ્ય આચારાંગ છે. તેમાં જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને વીર્ય એ પાંચ આચારનું વર્ણન હોવાથી ચતુર્વિધ સંઘને ઉપયોગી જાણી ગણધર ભગવંતે સૂત્રોની રચના કરી. તેના ઉપર ભદ્રબાહુ સ્વામી ની નિર્યુક્તિ છે. અને કેટલાક સૂત્રો ઉપર પૂર્વાચાર્યોના ભાષ્ય છે. (દશવૈકાલિક માં મૂળ સૂત્ર નિર્યુક્તિ અને ભાષ્ય મળે છે.) તે દરેક ઉપર જિનેશ્વરે કહેલા અર્થ રૂપ ટીકા છે. એટલે મૂળ ભાષ્ય અને નિર્યુક્તિ ઉપરની ટીકા છે. આ સૂત્રોની પંચાંગી પ્રમાણ હોવાથી શ્રીમાન સાગરાનંદ સૂરિજીએ પરમ કરૂણાની બુદ્ધિથી વાચના અને તેની સાથે શુદ્ધ સરળ ઉપદેશ આપી આ સૂત્રો છપાવવા યોજના કરાવી. તેમનો મોટો ભાગ શ્રીમાન દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તથા આગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડેલ છે. પરંતુ સંસ્કૃત નહિ જાણનારા માટે આ ઉપયોગી ન થઈ શકે. તેમ ધારી ને આ જ્ઞાન ભંડાર તરફથી અને ત્યાં ઘણી પૂર્ણ ભાષાંતર છપાવી બહાર પાડવા યોજના થઈ છે. તેમાંનો દશવૈકાલિક. પ્રથમ ભાગ છપાઈ જવાથી વહેંચાઈ ગયો. પરંતુ નંદીસૂત્ર ભાગો ૨-૩-૪- છપાઈને સંપૂર્ણ તૈયાર થવા આવ્યું છે.

તથા આચારાંગ ના પ્રાય ૭ ભાગ થવાના છે. તેમાં પહેલો બીજો ભાગ તૈયાર થયા છે. બાકીના પાંચ અનુક્રમે છપાશે.

સાધુ સાધ્વીને ભણવા યોગ્ય સગવડ.

જ્યાં સાધુ સાધ્વીને રાખી ભણાવવાની તજવીજ હોય તેઓ ઠરાવ કરે. દરેકમાં એક અથવા વધારે રકમે પાંચ પાંચ કોપી દરેક પુસ્તકની ભણવા માટે આપવાની છે. એટલે તેના નામ લઈને અથવા પરાણે આ ભંડારના સેક્રેટરીને પત્ર લખી બેકનાં પુસ્તકો પોતાના અર્થે મંગાવી લેવા.

આના માટે એવી યોજના છે કે જે ધર્માદામાં આવતો ૧૦૦ રૂપિઆ આ જ્ઞાન ભંડારને જ્ઞાન પ્રચારક ખાતે આપે તેના નામથી તેની ઇચ્છા મુજબ તેના ગામમાં અથવા બીજે રકમે તેના નામથી ૫-૫ પુસ્તક આપવાં. હાલ નીચલા ગામો પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે.

(૧) ઝવેરી નગીનદાસ ધેલાભાઇ તરફથી પાલીતાણાને પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, એટલે મોતીશાહ શેઠની ધર્મશાળાના મુનીમ મોહનલાલભાઇ મોતફતે મુકવાં.

(૨) ભાવનગર-કુંવરજીભાઇ તથા ગીરધરભાઇ કાપડીઆની સલાહ મુજબ.

(૩) અમદાવાદ-માણેકભાઇ ઠકલભાઇ તથા જૈન વિદ્યાશાળાના અધિકારીઓ.

(૪) પાટણ-જામનગર-વઢવાણ-લીંબડી.

(૫) પાલણપુર

(૬) મેસાણા

(૭) પાલી

(૮) વડોદરા— વિગેરેમાં ત્યાંના આગેવાન શ્રાવકોની મારફતે મુકવાં છે તેથી દરેક શ્રીમંતને પ્રાર્થના કરવાની કે—આચારંગના બીજા ભાગ કામ છાપવા ત્રણ હજારની જરૂર છે, માટે રૂ૦ ધર્માદામાં પુરવી પોતાનાં નામ અમર કરવા તાકીદે લખી જણાવશી.

વેચાતાં મંગાવનારે ભંડારના સેક્રેટરીને લખવું. અને અગાઉથી નાણાં મોકલનારે ઝવેરી ફકીરચંદ નગીનચંદ સુરત ગોપીપુરા કરી લખવું.

શા. નાનચંદ કસ્તુરચંદ લીંબડીવાલા.

અધ્યયન પૂર્વે કહી ગયા. હવે બીજું અધ્યયન કહેવાય છે તેનો આવી રીતનો સંબંધ છે.

આ સંસારમાં મિથ્યાત્વ–ઉપશમ–ક્ષય–ક્ષય ઉપશમ એ ત્રણમાંથી કોઇ પણ સમ્યક્ત્વ–પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાની સાધુ રૂપને અત્યંત એકાન્ત બાધા રહિત પરમાનંદરૂપ સ્વતંત્ર સુખ જે આવરણ રહિત જ્ઞાન દર્શન (કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન) પ્રાપ્ત થએલાને મોક્ષનુજ કરણ છે અને આશ્રવ નિરોધ અને નિર્જરાની પ્રાપ્તિ છે તથા મૂળ-ઉત્તર એ બે ભિન્ન ગુણો છે એવું ચારિત્ર છે અને બીજા બધા જનો વૃત્તિ (નિવોદ) નો કલ્પ ઉત્પન્ન કરેલ છે, તથા નિર્વિઘ્ને બ પ્રાણીને સંઘટ્ટન પરિતાપ અપદ્રાવણ વિગેરેથી દુઃખ દેવારૂપ જે સર્વોત્તમ ચારિત્ર છે તે ચારિત્રની સિદ્ધિના મ આ અધ્યયન છે

મરણના પ્રભાવના પ્રસંગથી પાચનન રહિત (ચેતનનું આત્માનો ધર્મ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે, જેથી એટ ચારિત્ર તથા આત્માની તથા આત્માના ગુણજ્ઞાનની તથા મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે આ સૂત્રનું અધ્યયન છે તે બતાવ્યું છે—

" ઉપરના વાક્યથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ " તેથી ચાર્વાક નાસ્તિક મતનું ખંડન કર્યું, કારણ કે તે પાંચ ભૂત છે તે બધાં જડ છે. અને આત્મા ચેતન છે તેનો ગુણ છે તે બતાવ્યું છે. આ પ્રમાણે ગ માન્યથી જીવનું અ

ત્વ સ્વીકારી વિશેષપણાથી જીવનો મોક્ષ બતાવવાથી બૌદ્ધ વિગેરે મતનું ખંડન થયું. કારણ કે જીવ ત્રણે કાળમાં હોય તો તેના મોક્ષનો સંભવ થાય.

એકેન્દ્રિય પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, વનસ્પતિ વિગેરે ભેદવાળા જીવોને બતાવી અનુક્રમે સમાન જાતીયવાળા પત્થરની શીલા વિગેરેની ઉત્પત્તિ હરસ મસા જે માંસના અંકુરા છે, તેની માફક પૃથ્વીકાયની ઉત્પત્તિ છે.

અવિકારવાળી (પડતર) જમીન ખોદવાથી દેડકાની માફક પાણીની ઉત્પત્તિ છે, તથા વિશેષ ઉત્તમ આહારથી વધવું; અને વિપરીત આહારથી હાનિ થવી. તેજ પ્રમાણે અર્ભક (બાળક) ના શરીરની માફક અગ્નિની તુલના છે.

બીજાનો પ્રેરેલો અટક્યા વિના અનિયત (એક સરખી નહી) એવી તિરછી ગતિવાળો ગાય ઘોડાની માફક પવન બતાવ્યો. અળતા (સ્ત્રીઓના શણગારમાં વપરાતો લાલ રંગ) થી, તથા ઝાંઝરથી શણગારેલી જુવાન સ્ત્રીની લાતથી વિકાર પામતા કામીપુરૂષની માફક વનસ્પતિ ખીલે છે. એ પ્રમાણે અનેક પ્રયોગો છે, તથા ઊંચા અભિપ્રાયથી સારું ઉદાહરીને (ખુલાસાથી) સૂક્ષ્મબાદર-એકેન્દ્રિય બે ત્ર. ચાર ઇન્દ્રિયવાળા, તથા પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા સંજ્ઞી તથા અસંજ્ઞી તથા પર્યાપ્તા તથા અપર્યાપ્તા વિગેરે જીવોના ભેદો બતાવી; તથા તેમનાં શસ્ત્ર સ્વ અને પરકાયવાળાં બતાવી તે

પ્રમાણે આગળ સૂત્ર આવશે કે, મારી માતા, મારા પિતા ઇત્યાદિ સાધુને ન જોઇએ.

બીજા ઉદ્દેશામાં સંયમમાં અદ્દઢપણું (ઢીલાપણું) ન કરવું; પણ વિષય અને કષાય વિગેરેમા સાધુએ અદ્દઢપણું કરવું: અને તેજ સૂત્ર કહે છે કે, અરતિમાં બુદ્ધિમાન પુરુષ આસક્તિ ન કરે.

ત્રીજા ઉદ્દેશામા માન એ અર્થસાર નથી; કારણકે, જાતિ વિગેરેથી ઉત્તમ સાધુએ કર્મવશથી સંસારની વિચિત્રતા જાણીને બધા મદના ઠેકાણામા પણ માન ન કરવું. (પોતાને ઊંચો ગણી બીજાનુ અપમાન ન કરવું. કહ્યું છે કેઃ—કોણ ગોત્રનો વાદ કરનારા ? કોણ માનનો વાદ કરનારા છે ?

ચોથા ઉદ્દેશામાં કહે છે કે ભોગમાં પ્રેમ ન ધારવો કારણ કે સૂત્રમાં કહેછે, સ્રીઓથી લોકમા દુ.ખ પામશે. અને તેનો મોહ નહિ છોડે તો તેથી તેમા ભોગીઓને ભવિષ્યમાં થતા દુઃખો બતાવશે

પાચમા ઉદ્દેશામા સાધુએ પોતાનાં સગા ધન માન અને ભોગ ત્યાગ્યા છતાં સંયમ ધારક સાધુએ શરીરની પ્રતિપાલના માટે ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે કરેલા આરંભથી બનેલી વસ્તુ લેવાની નિશ્રાએ વિચરવું. તેજ સૂત્ર કહેછે કે સમુત્થિત અણુગાર હોય વિગેરે જ્યાં સુધી નિર્વાહ કરે વિગેરે છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં લોક નિશ્રામાં વિચરતા સાધુએ તે લોકો સાથે પહેલાં કે પછીનો પરીચય થયો હોય અથવા પરી-

સ્ય ન થયો હોય તો પણ મમત્વ ન કરવો એટલે કમળ પાણીમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં નિર્લેપ રહે છે, તેમ સાધુએ તે ગૃહસ્થોથી ગોચરી વિગેરેનો સંબંધ છતાં પણ તેનાથી લેપવાળા થવું નહી. તે સૂત્ર કહેશે ગ્ન. મારો છે તે મારાપણું મૂકે તેજ સાધુ છે વિગેરે તાત્પર્યવાળું સૂત્ર આગળ કહેશે.

આ અધ્યયનનું નામ લોક વિજય છે

હવે લોક અને વિજય એવા બે પદના નિક્ષેપા કરવા જોઇએ, તેમાં સૂત્રા આલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપામાં નિક્ષેપને યોગ્ય જે સૂત્રપદો છે તેમન. નિક્ષેપા કરવા, અને સૂત્રપદમાં બતાવેલ મૂળશબ્દ (લોક) નો અર્થ કષાય નામનો કહેલ છે તેથી લોકને બદલે કષાયના નિક્ષેપા કહેવા, જોઇએ તે પ્રમાણે નામ નિષ્પન્ન વિષયનાં સૂત્ર આલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપામાં બતાવેલા સામર્થ્યથી આવેલ. નિક્ષેપાનાં જે બતાવવાનું છે તે નિર્યુક્તિકાર ગાથાને એકઠી કરીને કહે છે—

लोगस्स य विजयस्स य, गुणस्स मूलस्स तह य ठाणस्स ।
निक्खेवो, कायव्वो, जं मूलागं च संसारो ॥

नि. गा. ॥१६४॥

લોકનો વિજયનો, ગુણનો, મૂળનો, સ્થાનનો, એ પ્રમાણે પાંચ શબ્દનો નિક્ષેપો કરવો જોઇએ. અને જે મૂળ છે તે સંસાર છે તેથી તેનો નિક્ષેપો કરવો જોઇએ. તે સંસારનું

એમ આઠ ભેદ છે, અને વિજય, અભિભવ પરાભવ, પરાજય એમ પર્યાયો છે, તેનો નિક્ષેપો છ પ્રકારે છે અહિંયા લોકના આઠ પ્રકારના નિક્ષેપા છતાં ભાવ નિક્ષેપામાં ભાવ લોકનો અધિકાર છે. તે છ પ્રકારનો ઔદાયિક ભાવ વિગેરે છે તે ઓદયિક ભાવવાળા કષાય લોકવડે અધિકાર છે; અને તે સંસારનું મૂળ છે.

શિષ્યનો પ્રશ્ન—આ બધું શા માટે કહ્યું. ?

ઉત્તર—તેનો એટલે ઓદયિક ભાવ કષાય લોકનો પરાજય કરવો. (ક્રોધ વિગેરે થાય તો તેને દાબી દેવા) લોકના નિક્ષેપા પછી વિજયના છ પ્રકારે નિક્ષેપા છે તે કહે છે—

लोगो भणिओ दव्वं, खित्तं कालो अ भावविजओ
भव लोग भावविजओ, पगयं जह वज्झई लोग

नि. गा. ॥१६७॥

લોક દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ, વિગેરેનું વર્ણન કરે છે.

ચતુર્વિંશતિ સ્તવ-(ચોવીસ ભગવાનનું સ્તવન જે બીજું નામ લોગસ્સ) છે, તે બીજો આવશ્યક છે. તેનું આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલું છે.

શિષ્યની શંકા—આ વાચાની કઈ જાતની યુક્તિ છે ? લોકનું ત્યાં વર્ણન કરેલું છે. અને અહીં તેનો શું સંબંધ છે

ઉત્તર—અહીંઆં અપૂર્વકરણ (આઠમું ગુણસ્થાન)

ક્રમે ચડી ક્ષપકશ્રેણિ (કેવળજ્ઞાન પામવાનું ધ્યાન જેમ ઘાતિકર્મોનો સર્વથા નાશ થાય છે.) એ ચડનાર પુરૂષ જેમ અગ્નિ લાકડાંને બાળે તેમ પોતે કર્મરૂપી લાકડાંને ધ્યાન રૂપી અગ્નિવડે બાળી મૂળમાંથી આવરણ રૂપ કર્મ નાશ થતાં નિર્મળ (કેવળ) જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં દેવતાઓનું આસન કંપતાં તેઓના આવવાથી કેવળ જ્ઞાની પૂજ્ય પુરૂષ તરીકે પૂજાય છે. અને તેજ પુરૂષ જ્ઞાન વડે સર્વે જીવોનું હીત થવા ઉપદેશ આપે તે તીર્થ છે. તેને કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ ઉદયમાં આવે; અને તેમને સામાન્ય લોકથી વિશેષ એવા ચોત્રીસ અતિશયો પ્રાપ્ત થાય એવા અંતિમ તીર્થંકર વર્ધમાન સ્વામીએ (લગભગ પચીસસો વર્ષ ઉપર) ત્યાગવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદાર્થનો ખુલાસો કરવા દેવ અને મનુષ્યની સભામાં આચારાંગ સૂત્રનો વિષય કહ્યો. અને તે સાંભળી તેમના મહાન બુદ્ધિવાળા ગણધરો જેઓ અચિંત્ય શક્તિના પ્રભાવવાળા હતા. તેવા ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ વિગેરેએ તે પ્રવચન (મહાન ઉપદેશના વાક્યોનો સમૂહ) ને સર્વે જીવોના ઉપકાર માટે તેની સૂત્ર રચના કરી તેનું નામ આચારાંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. અને આવશ્યકની અંદર રહેલું. ચતુર્વિંશતિ સ્તવની નિર્યુક્તિ તો ત્યાર પછી હમણાંના કાળમાં થએલા ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કર્યું છે તેથી તે અયુક્ત છે કારણ કે પૂર્વ કાળમાં બનેલું આચારાંગનું વ્યાખ્યાન કરતાં પાછળથી થએલ ચતુર્વિંશતિ સ્તવનો

જેણે કષાય લોકનો વિજય કર્યો, તે સંસારથી
મુકાય છે. તેથી કષાયથી દૂર રહેવું. તેજ કલ્યાણકારી
(ખુ અવ્યય "જ" ના અર્થમાજ છે.)

પ્રશ્ન—કષાય લોકથીજ દૂર રહ્યો. તેજ સંસારથી
છે કે બીજા કોઈ પાપના હેતુઓ છે. કે જે દૂર કરે
મોક્ષ મળે ?

ઉત્તર—કામ એટલે સંસારી વિષયની જે ખોટી ઇચ્છા
તે પણ નિવારણ કરવાથીજ મોક્ષ મળે છે ?

નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો પુરો થયો. હવે સૂત્ર આ
નિક્ષેપાને કહે છે તેને માટે સૂત્ર જોઈએ તે સૂત્ર
ઉચ્ચારવું જોઇએ તે આ છે મૂળ સૂત્ર.—

"जे गुणेसे मूलट्ठाणे जे मूलट्ठाणे से गुणे" इत्

જે ગુણ છે તે મૂળ સ્થાન છે અને જે મૂળ સ્થા
તે ગુણ છે એના નિક્ષેપ નિર્યુક્તિ અનુગમ વડે દરે
નિક્ષેપો કરાય છે તેમા ગુણનો પંદર ભેદે નિક્ષેપો
કહે છે

दव्वे खित्ते काले फल, पज्जव गणण करण अ
गुण अगुणे अगुण गुणे भवसील गुणे य भाव

नि. गा. ॥१९

નામ ગુણ, સ્થાપના ગુણ દ્રવ્ય, ગુણ ક્ષેત્ર ગુણ કા
ફળ ગુણ, પર્યવ ગુણ, ગણના ગુણ, કરણ ગુણ, અ

ગુણ, ગુણ—અગુણ, અગુણ ગુણ, ભવ ગુણ, શીલ ગુણ, ભાવ ગુણ એમ પંદર ભેદ થયા તે ટુંકાણમાં કહ્યું. હવે સૂત્ર અનુગમ વડે સૂત્ર ઉચ્ચારતાં નિક્ષેપ નિર્યુક્તિના અનુગમ વડે તેના અવયવનો નિક્ષેપો કરતાં ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિનો અવસર છે-તે ઉદ્દેશા વિગેરેના દ્વારની જે ગાથા વડે જાણવા. હવે સૂત્રને સ્પર્શ કરનારા નિર્યુક્તિનો અવસર છે. તે નામ સ્થાપના સુગમને છોડીને દ્રવ્યાદિકને કહે છે.

दव्व गुणो दव्वं चिय, गुणाण जं तं मिसं भवो होइ।
सचित्त अचित्ते, मीसंमिय होइ दव्वंमि ॥ नि. ग.
॥१७०॥

દ્રવ્યગુણ તે દ્રવ્ય પોતેજ છે. પ્રશ્ન-શા માટે ? ઉત્તર-ગુણોનો ગુણપદાર્થમાં તેજરૂપે સંભવ થાય છે.

શંકા-દ્રવ્ય અને ગુણમાં લક્ષણ અને વિધાનના ભેદથી ભેદ છે. તેજ કહે છે. દ્રવ્ય લક્ષણ ગુણપર્યાયવાળું દ્રવ્ય છે. વિધાન પણ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ જીવ, પુદ્ગલ વિગેરે છે. દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કરી; અને ગુણની વ્યાખ્યા કહે છે. દ્રવ્યને આશ્રયી સાથે રહેનારા ગુણો છે, અને તેનું વિધાન જ્ઞાન, ઇચ્છા, દ્વેષ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ વિગેરે છે, તે પોતાનામાં રહેતા ભેદે કરીને જુદા છે. આચાર્યનું સમાધાન.—એ દોષ નથી; કારણકે, દ્રવ્યો સચિત્ત અચિત્ત, અને મિશ્ર ભેદથી જુદાં છે, તેમાં ગુણ છે તે, તેજસ્વરૂપે

રહ્યા છે, તેમાં અચિત્ત દ્રવ્ય બે પ્રકારે છે. અરૂપી અને રૂપી
તેમાં અરૂપી દ્રવ્યમાં ધર્મ, અધર્મ, અને આકાશ. એમ ત્ર
ભેદે કરીને જુદા છે. લક્ષણો અનુક્રમે ગતિ સ્થિતિ અને
અવગાહ આપવાનું છે અને એનો ગુણ પણ અમૂર્ત છે
અને અગુરૂલઘુ પર્યાય-લક્ષણ વાળું છે તેમાં ત્રણેનું અમૂર્ત
પણું છે તે પોતાની રૂપભેદ વડે વ્યવસ્થાવાળું નથી. (અમૂ
ર્ત પણામાં ભેદ નથી (તેમ અગુરૂલઘુ પર્યાય પણ છે તે તેમ
પર્યાયપણાથીજ છે જેમકે માટીનો પીંડ (ગોળો સ્થાસ કે.
કુશલ પર્યાયો (માટીનો ઘડો બનાવતાં ચાક ઉપર જુદા જુદ
આકારો બને છે તે) રૂપવાલી માટી છે. એટલે માટીથ
આકારો જુદા નથી, તેજ પ્રમાણે રૂપી દ્રવ્યપણ સ્કંધ દેશ પ્રદે
પરમાણુ ભેદોવાળું છે તેના ગુણો રૂપ વિગેરે છે તે અભેદપણે
રહેલાછે અર્થાત્ એમાં ભેદવડે પ્રાપ્તિ થતી નથી જેમકે
પદાર્થથી જુદું પડે તેવો સંભવ નથી. જેમ પોતાનો આત્મ
પોતાના જ્ઞાનગુણથી જુદો પડે ને અશક્ય છે. તેમ બીજા
ઓમા પણ સમજવું.

તેજ પ્રમાણે સચિત્ત એવું જીવદ્રવ્ય ઉપયોગ લક્ષ
વાળું છે એટલે ઉપયોગ રાખે. તેજ જીવને વર્તવું કે પોતા
જ્ઞાન રહે છે તે આપણા આત્માથી જુદા જ્ઞાન વિગેરે ગુ
નથી. કોઇ જુદા માને તો જીવને અચેતનપણાનો પ્રસંગ આ

વાદીની શંકા તે પ્રમાણે માનતાં તો તેના સંબંધ
જીવને અજીવ પણું થશે ?

આચાર્યનો ઉત્તર—તમારૂં વચન ગુરૂની સેવા કર્યા નાનું છે, કારણ કે જે ને પોતાનામાં શકિત નથી તે ને બીજાની કરેલી કેવી રીતે થાય ? દાખલા તરીકે સેંકડો દીવાનો ોધ થાય તો પણ આંધળો રૂપ જોવાને શકિતવાન ન ાય. એજ પ્રમાણે મિશ્ર દ્રવ્યમાં પણ ગુણ સાથે એકપણાની ોજના પોતાની બુદ્ધિએ કરી લેવી.

આ પ્રમાણે દ્રવ્ય અને ગુણ તેને એકાન્તથી એક પણે સ્વીકારે છતે શિષ્ય કહે છે. શું બન્નેને બીલકુલ ભેદ નથી?

ઉત્તર—તેવો એકાન્ત અભેદ નથી, કારણકે જો સર્વથા અભેદ માનીએ તો એકજ ઇંદ્રિય વડે બીજા ગુણોનું પણ ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થઇ જાય અને બીજી ઇંદ્રિયો નકામી થાય. જેમકે કેરીનું રૂપ જોવામાં ચક્ષુ કામ લાગે અને તેના સાથે એકપણું માનીએ તો ગુણવાળું દ્રવ્ય એક પણે હોવાથી આંખથીજ રસ પણ ખાટો-મીઠો પરખાવો જોઇએ, કારણકે રૂપ દેખાય તેમ રસ પણ જણાવો જોઇએ, એટલે રૂપ અને રસ સાથે દેખાય. તો સર્વથા અભેદપણું છે, પણ તેમ નથી. રસ પારખવામાં જીભનુંજ કામ છે માટે કંઇ અંશે ઘટ અને વસ્ત્ર જેમ જુદા છે તેમ કંઇ અંશે ગુણ આત્માથી જુદા છે. આ પ્રમાણે ભેદ અને અભેદ એમ બે બતાવવાથી શિષ્ય ગભરાઇને આચાર્યને પૂછે છે કે બન્ને રીતે માનવામાં દોષ આવે છે. તો કેમ માનીએ ? આચાર્ય કહે છે—એટલા માટેજ દરેકમાં કંઇ અંશે ભેદ અને કંઇ અંશે અભેદ માનવું

મારૂં છે એટલે અભેદ પક્ષમાં દ્રવ્ય પોતેજ ગુણ છે. અને ભેદ પક્ષમાં ભાવ ગુણ જુદો છે. તેજ પ્રમાણે ગુણ અને ગુણી પર્યાય અને પર્યાયી સામાન્યને વિશેષ અવયવ અને અવયવીનો ભેદ અને અભેદની વ્યવસ્થા બતાવવા વડે આત્મ ભાવનો સદ્ભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે—

दव्वं पज्जवविजुयं, दव्वविउत्ता य पज्जवा नत्थि
उप्पायट्ठिइभंगा, हंदि दवियलक्खणं एयं ॥ १ ॥

દ્રવ્ય તે પર્યાયથી જુદું છે અને દ્રવ્યથી જુદા પર્યાય છે એવું કદાપિ નથી પણ ઉત્પાદ, સ્થિતિ અને નાશ એ પર્યાયવાળું દ્રવ્ય લક્ષણ જાણવું

नयास्तव स्यात्पदलाञ्छिता इमे, रसोपविद्धा इव लोहधातवः
भवन्त्यभिप्रेतफला यतस्ततो, भवन्तमार्याः प्रणता हितैषिणः ॥

હે ભગવન્! તમારા કહેલા નયો સ્યાત્ પદે કરીને ચિ- છે. જેમ લોહ ધાતુ રસે કરીને વ્યાપ્ત થએલી (લો- ઢા વિગેરે) ઇચ્છિત ફળને આપનારી છે. તેથી ઉત્તમ પુરૂષો હિતના વાંછક છે તેઓ નમસ્કાર કરીને આપને અ- નુસરે છે. સ્યાદ્વાદ મતને સ્વીકારે છે આવું દ્રવ્ય ગુ- સ્યાદ્વાદ સ્વરૂપને બતાવનાર આપણા આચાર્યોએ ઘણું છે માટે વધારે કહેતા નથી. તેજ નિર્યુક્તિકાર

કે બધા દ્રવ્યમાં પ્રધાન એવા જીવ દ્રવ્યમાં ગુણ ભેદ ઈ રહેલ છે તે કહે છે.

कुचियवियासियत्तं, एसो जीवस्स होइ जीवगुणो ।
देइ हंदि लोगं, बहुप्पएसेत्तणगुणेणं ॥ १७१

જીવ છે તે સયોગિ વીર્યવાળો છતાં, દ્રવ્ય પણે પ્રદેશ સંહાર વિસર્ગ વડે આધારના વશ પણાથી દીવાની માફક સંકોચ અને વિકાશ પામે છે. જીવનો આજ ગુણ આત્માની સાથે આત્મભૂત થઈ રહેલ છે, આમ ભેદ વિના વસ્તુ છટ્ટી વિભક્તિનો સંબંધ થાય છે. જેમ કે લાડુનું માથું. શિશુપુત્રક (દસ્તો. યા વાટા) નું શરીર વિગેરે છે. તેજ ભવમાં સાત સમુદ્ઘાત (આત્માનું વધવું ઘટવું તે) ના પરવશ પણાથી આત્મા સંકોચ વિકોચ પામે છે, તેજ કહે છે. બરોબર રીતે ચારે બાજુ જોરથી. હણવું. અને આત્મ પ્રદેશોને આમતેમ ફેંકવું. એ સમુદ્ઘાત છે, એ સાત સમુદ્ઘાતનાં નામ બતાવે છે. કષાય; વેદના; મારણ અંતિક, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક, અને કેવલિ સમુદ્ઘાત છે. તેમાં પ્રથમનો કષાય. સમુદ્ઘાત. અનંતાનુબંધી ક્રોધ વિગેરેથી, જેનું ચિત્ત (જ્ઞાન) નાશ પામ્યું છે, તેઓ પોતાના આત્માના પ્રદેશને આમ તેમ ફેંકે છે. તથા અતિશય વેદના થતાં નાડીઓ તૂટતાં વેદના સમુદ્ઘાત થાય, અને મરવાની અણીમાં જીવ આમ તેમ ઉછળ

યત્નાના પ્રદેશમાં લોકના અંત સુધી આત્મ પ્રદેશોને પેઠે વારંવાર ફેંકે છે. અને સંકોચી લે છે. વૈક્રિય સમુદ્ઘાત વૈક્રિય લબ્ધિવાળો, નવું વૈક્રિય શરીર બનાવવા માટે, આત્મ પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે, તેજ પ્રમાણે તૈજસ શરીર બનાવવા તથા તેજો લેશ્યાની લબ્ધિવાળો તપસ્વી તેજો લેશ્યા ફેંકવા વખતે તૈજસ સમુદ્ઘાત કરે છે તથા આહારક શરીર બનાવવા ચૌદ પૂર્વ ધારી આહારક લબ્ધિવાળા સાધુ કોઈપણ વખતે સંદેહ દૂર કરવા તીર્થંકર પાસે પોતાનું શરીર મોકલવા આહારક શરીર બનાવવા બહારના પ્રદેશોને લેવા આત્માના-પ્રદેશોને બહાર ફેંકે છે, અને કેવલિ સમુદ્ઘાત સમસ્ત લોકવ્યાપી છે એટલે તેની અંદર બધા સમુદ્ઘાત છે, એવું નિર્યુક્તિકાર પોતેજ કહે છે. ચૌદ રાજ લોક પ્રમાણ આકાશ ખંડ છે તેમાં વ્યાપે છે કારણકે બહુ પ્રદેશનું ગુણ પણું છે. આ કેવલિ સમુદ્ઘાત કેવળ જ્ઞાન થયા પછી કેવળ જ્ઞાની પ્રભુ જુએ છે કે મારૂં આયુષ્ય થોડું છે, અને કર્મ વધારે ભોગવવાનાં છે તેથી દંડ કપાટ મંથન આંતરા પૂરવા, તે પ્રમાણે સંકોચમાં પણ જાણવું એટલે પહેલે સમયે ઉપર નીચે દંડ સમાન, બીજે સમયે બન્ને બાજુ કપાટ સમાન ત્રીજે સમયે મથની (રવૈયા)ના આકારે તથા ચોથે સમયે આંતરા પૂરે છે, તે પ્રમાણે પાછું ચાર સમયમાં મૂળ શરીર કરી નાખે છે. આ દ્રવ્ય ગુણ છે. હવે ક્ષેત્ર ગુણ વિગેરે કહે છે.

देवकुरु सुसमसुसमा, सिद्धी निम्मय दुगादिया वेया।
कल भोअणुज्जु पंके, जीवमजीवे य भावंमि ॥१७॥

ક્ષેત્ર ગુણ તે દેવ કુરૂ વિગેરે જુગલીઆનાં ક્ષેત્ર છે. ત્યાં સદાએ કલ્પ વૃક્ષ રહે છે, કાળ ગુણમાં સુખમ સુખમ વિગેરે નામના આરા જાણવા, જેમાં કાળે કરીને વસ્તુમાં ફેરફાર થાય છે. ફળ ગુણમાં સિદ્ધિ ગતિ છે. પર્યવ ગુણમાં નિર્ભજના (નિભિન્ન ભેદ) છે. ગણના ગુણમાં બે ત્રણ ચાર વિગેરેનું ગણવું છે. કરણ ગુણમાં કળા કૌશલ્ય છે, અભ્યાસ ગુણમાં ભોજન વિગેરે છે. ગુણ અગુણમાં સરળતા છે, અગુણ ગુણમાં વક્રતા છે, ભવગુણ અને શીલગુણનો ભાવગુણનો વિષય હોવાથી જીવનું મુખ્ય હોવાથી તેમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે, તેથી ગાથામાં જુદું બતાવ્યું નથી. ભાવગુણ તે જીવનો નારક વિગેરે ભવ જાણવો, શીલગુણમાં જીવનો ક્ષમા વિગેરે ગુણ મુક્ત આત્મા હોવો, અને ભાવગુણ તે જીવ અને અજીવનો જાણવો, આ પ્રમાણે ગાથામાં બતાવી તેની વિશેષ વ્યાખ્યા કરે છે.

ક્ષેત્ર ગુણ.

દેવકુરૂ, ઉત્તરકુરૂ, હરિ વર્ષ, રમ્યક, હેમવત, હૈરણ્યવત આ છ જુગલિકનાં ક્ષેત્ર છે. તે સીવાય છપ્પન અંતર દ્વીપ છે. તેમાં પણ જુગલિક છે, તેઓને ખેતી વિગેરે કૃત્ય કરવા વીના જે જોઈએ તે કલ્પ વૃક્ષમાંથી મળી શકે છે, તેથી તે

લીધો જેમકે કેટલીક પ્રકૃતિઓ પુદ્ગળ વિપાકીજ
છે. પ્રશ્ન-તે કઇ છે? ઉત્તર—આહારિક વિગેરે પાંચ શ
છ સંસ્થાન, ત્રણ અંગોપાંગ, છ સંહનન, પાંચ વર્ણ,
પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ, અગુરૂ લઘુ નામ, ઉપઘાતનામ,
તનામ ઉદ્યોત, આતપનામ નિર્માણ, પ્રત્યેક, સાધારણ, સ્થિ
અસ્થિર, શુભ, અશુભ આ બધી પ્રકૃતિઓ પુદ્ગળ વિપાકિ
છે, કારણકે, જીવનું સંબંધપણું છતા પુદ્ગળ વિપાકિપણે તેમ
છે પરિણામિકભાવ, અજીવગુણ બે પ્રકારે છે. અનાદિ પ
ણામિક તે ધર્મ-અધર્મ, આકાશનો અનુક્રમે ગતિ,
અને અવગાહ લક્ષણરૂપ છે, સાદિ, (આદીવાળો) પરિણ
દેખાવ ભાવ તે, આકાશમાં વાદળનું ઇંદ્ર ધનુષ્ય
દેખાવ છે, તથા પરમાણુઓનું રૂપ વિગેરેમાં બીજું રૂપ
બદલાય છે. હવે આ પ્રમાણે ગુણ કહીને મૂળનો નિક્ષેપો કહે

मूले छक्कं दव्वे, ओदइउवएस आइमूलं च ।
खित्ते काले मूलं, भाव मूलं भवे तिविहं ॥ १३ ॥

મૂળ શબ્દનો છ પ્રકારે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર
અને ભાવ, એમ નિક્ષેપા છે. નામ સ્થાપના જાણીતા છે

દ્રવ્યમૂળ.

દ્રવ્યમૂળમાં જ્ઞશરીર, ભવ્યશરીર, અને તે સિવાય (
ઔદયિકમૂળ, (૨) ઉપદેશમૂળ, (૩) આદિમૂળ
ત્રણ પ્રકારે છે. વૃક્ષોનાં મૂળપણે જે દ્રવ્ય પરિણમે તે

મૂળ જાણવું; તથા વૈદ્યરોગીને તેનો રોગ દુર કરવા મૂળનો ઉપદેશ કરે; તે ઉપદેશમૂળ-પિપરીમૂળ વિગેરે વાં; આદિમૂળ વૃક્ષોનાં મૂળની ઉત્પત્તિમાં જે પહેલું નુ છે તે જેમકે, સ્થાવરનામ ગોત્ર પ્રકૃતિના સંબંધથી ા મૂળ નિર્વર્ત્તન ઉત્તર પ્રકૃતિના પ્રત્યયથી જે મૂળ ત્ત થાય: તેનો ભાવાર્થ કહે છે, તે મૂળનો નિર્વાહ કર- પુદ્ગળોના ઉદય આવતાં કાર્મણ શરીર છે, તે ઔદા- શરીરપણે પરિણમતાં પહેલું કારણ છે.

ક્ષેત્રમૂળ.

જે ક્ષેત્રમાં મૂળ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જે ક્ષેત્રમાં ળનું વર્ણન થાય તે જાણવું.

કાળમૂળ

ક્ષેત્રમૂળ પ્રમાણે એટલે જે કાળમાં ઉત્પન્ન થાય; અથવા ર્ણન કરાય; તે કાળ મૂળ છે ભાવમૂળ ત્રણ પ્રકારે છે.

ભાવમૂળ.

ोदइयं उवदिट्ठा, आइ तिगं मूलभाव ओदइअं।
ायरिओ उवदिट्ठा, विणयकसायादिओ आई ॥
॥ नि. १७४ ॥

ઉપદેશક મૂળ.

ભાવ મૂળ ઔદાયિક-ભાવમૂળ. અને આદિમૂળ પ્રથમનું હે છે. નામ ગોત્રના કર્મના ઉદયથી વનસ્પતિકાયનું મૂળપણું અનુભવ કરતો "મૂળજીવજ" ઔદયિકભાવ મૂળ છે, અને

ઉપદેશકમૂળમાં જૈન આગમ જાણનારા આચાર્ય જે ઉપદેશક છે, તે જાણવા આદિમૂળમાં પ્રાણીઓ જે કર્મ વડે ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રાણીઓનું મોક્ષ અથવા સંસારનું જે પ્રથમ ભાવમૂળ છે, તેને ઉપદેશ કરે તે જાણવું જેમકે, આ ગાથાના ચોથા પદમાં કહ્યુ કે:—" વિનય કષાય વિગેરે આદિ છે" મોક્ષનું આદિકારણ જ્ઞાનદર્શન–ચારિત્ર, તપ અને ઔપચારિક એમ પાંચ પ્રકારનો વિનય છે, તેનાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

विणया णाण णाणाउ, दंसणं दंसणाहि चरणं तु।
चरणाहिंतो मोक्खो, मुक्खे सुक्खं अणाबाहं ॥१॥

વિનયથી જ્ઞાન, અને જ્ઞાનથી દર્શન (શ્રદ્ધા), શ્રદ્ધાથી ચારિત્ર, ચારિત્રથી મોક્ષ, અને મોક્ષમાં બાધારહિત સુખ છે

विनयफलं शुश्रूषा, गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम्।
ज्ञानस्य फलं विरति, विरतिफलं चाश्रवनिरोधः।
संवरफलं तपोबलं, अथ तपसो निर्झराफलं दृष्टम्।
तस्मा क्रियानिवृत्तिः, क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम्।
गा. ३

વિનયનું ફળ ગુરુની સેવા. તેનાથી શ્રુતજ્ઞાન, તેનાથી ચારિત્ર, તેનાથી આશ્રવ, (પાપ) નો અટકાવ, તેનાથી સંવર, સંવરનું ફળ તપ. તેનાથી નિર્જરા, તેનાથી ક્રિયાનો અંત, તેનાથી અયોગીપણું છે.

योगनिरोधाद्भव, सन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः
तस्मात् कल्याणानां, सर्वेषां भाजनं विनयः ॥४॥

અયોગિપણાથી ભવસંતતિનો ક્ષય તેનાથી મોક્ષ છે, માટે તે બધાં કલ્યાણોનું મૂળ વિનય છે. (માટે વિનય સંપાદન કરવો.) જેમ વિનય મોક્ષનું કારણ છે, તેજ પ્રમાદે વિષય (ઇંદ્રિયોના સ્વાદ,) તથા ક્રોધ, માન વિગેરે કષાયો સંસારનું મૂળ છે

મૂળનું વર્ણન કર્યું. હવે સ્થાનના પંદર પ્રકારે નિક્ષેપા બતાવે છે.

णामंठवणादविए, खित्तद्धा उड्ढ उवरई वसही।
संजम पग्गह जोहे, अयल गणण संधणाभावे ॥१७२॥

નામસ્થાપના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, વિગેરે છે, તે કહે છે. નામસ્થાપના સુગમ છે. દ્રવ્યમાં જ્ઞશરીર વિગેરે છોડીને દ્રવ્ય-સ્થાનમાં સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્રદ્રવ્યનું જે સ્થાન, (આશ્રય) છે તે લેવું. ક્ષેત્રસ્થાનમાં ભરત વિગેરે છે, અથવા ઉંચે નીચે અથવા તિરછા (ત્રાંસા) લોકમાં જે ક્ષેત્ર છે તે ક્ષેત્રસ્થાન છે, અથવા જે ક્ષેત્રમાં સ્થાનનું વ્યાખ્યાન થાય તે લેવું. અધ્ધા (કાળ) તેનું સ્થાન બે પ્રકારે. (૧) કાયસ્થિતિ, (૨) ભવસ્થિતિ છે. કાયસ્થિતિ તે, પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુમાં અસંખ્યાત, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણીનો કાળ છે, તથા વનસ્પતિકાયનો અનંતકાળ છે.

બે ઇંદ્રિય વિગેરે વિકલેન્દ્રયનીકાય સ્થિતિ સંખ્યાતા હજાર વર્ષની છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, તથા મનુષ્યની કાય સ્થિતિ સાત આઠ ભવ છે

પણ તે બધાની ભવસ્થિતિ નીચે મુજબ છેઃ—

પૃથ્વીની બાવીસ હજાર પાણીની સાત હજાર, વાયુની ત્રણ હજાર વનસ્પતિની દશ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ છે અગ્નિકાયની ત્રણ રાત્રીદિવસ છે, બે ઇન્દ્રિય શંખ વિગેરેની, બાર વર્ષની છે, ત્રણ ઇન્દ્રિય કીડી વિગેરેની સ્થિતિ એ.ગણપચાસ દિવસની છે, ચાર ઇન્દ્રિય ભમરા વિગેરેની છ માસની છે પાંચ ઇન્દ્રિય તિર્યંચ, તથા મનુષ્યની ત્રણ પલ્યોપમની છે, દેવ, તથા નારકીની સ્થિતિ ભવસબંધી તેત્રીસ સાગરોપમની છે, અને એકવાર ત્યાં ઉત્પન્ન થયા પછી લાગલાગટ ઉત્પત્તિ નથી માટે કાયસ્થિતિ એકજ ભવની ગણાય. આ ઉપર જે સ્થિતિ બતાવી છે, તે કાય સંબંધી, તથા ભવસંબંધી બન્ને પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ જાણવી જઘન્યથી તો બધાઓની સ્થિતિ અંતમુહુર્તની છે, પણ નારકી, દેવતાની ભવસ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે. આ બધું કાળને આશ્રયી કહ્યું; અથવા અધ્યાસ્થાન તે સમય આવલિકા મુહૂર્ત અહોરાત, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન સંવત્સર, યુગ, પલ્યોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી, પુદ્ગળપરાવર્તન, અતીત, અનાગત, એમ બધા કાળરૂપે જાણવું.

લિંગસ્થાન તે, કાયોત્સર્ગ વિગેરે છે, અને એના ઉપકરણથી નિષદ્યા (બેસવું.) વિગેરે પણ જાણવું.

ઉપરતિસ્થાન તે, વિરતિ છે. તેનું સ્થાન એટલે, સાધુપણું, અથવા શ્રાવકપણું જાણવું; પણ સાધુની સર્વ વિરતિ, અને શ્રાવકની દેશ વિરતિ છે.

વસતિસ્થાન એટલે, જે સ્થાનમાં ગામ અથવા ઘર વિગેરેમાં અમુક કાળ રહેવાનું થાય; તે વસતિ છે.

સંયમસ્થાન સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ તથા સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત, એમ પાંચ પ્રકારે સંયમ છે. તે દરેકનાં સ્થાન અસંખ્યાત છે.

પ્રશ્નઃ—અસંખ્યાતની સંખ્યા કેટલી છે?

ઉત્તરઃ—અતિ ઇંદ્રિય પણાનો વિષય હોવાથી સાક્ષાત્ દેખાડવાને શક્તિવાન નથી, તેથી સિધ્ધાંતમાં આપેલી ઉપમા પ્રમાણે કહીએ છીએ. એક સમયમાં સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી અસંખ્યાત ગુણ અગ્નિકાય પણે પરિણમેલા છે તેનાથી પણ તે કાય સ્થિતિ અસંખ્યેય ગુણી છે તેનાથી પણ અનુભાગ બંધ અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યેય ગુણા છે. આટલાં સંયમનાં સ્થાન સામાન્યથી કહ્યાં. હવે વિશેષથી કહે છે—

સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ—એ ત્રણની દરેકનાં અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ તુલ્ય સંયમ સ્થાન છે

અને સૂક્ષ્મ સંપરાયની અંતર મુહૂર્ત્તપણાની સ્થિતિ હોવાથી અંત મુહૂર્ત્તના સમય બરોબર અસંખ્યેય સંયમ સ્થાન છે. યથાખ્યાત ચારિત્રનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સીવાય એકજ સંયમ સ્થાન છે, અથવા સંયમ શ્રેણીની અંદર રહેલા સંયમ સ્થાનોને લેવાં, તે આ ક્રમે છે-

અનંત ચારિત્ર પર્યાયથી બનેલું એક સંયમ સ્થાન છે અસંખ્યેય સંયમ સ્થાનનું બનેલું કંડક છે તે અસંખ્યાત કંડકથી ઉત્પન્ન થએલ છ સ્થાનનું જોડકું છે, તેથી અસંખ્યેય સ્થાનરૂપ શ્રેણી છે.

પ્રગ્રહ સ્થાન

પ્રકર્ષથી જેનું વચન લેવાય (માનનીય થાય) તે પ્રગ્રહ વાકયવાલો નાયક (નેતા) જાણવો. તે લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકારે છે તેનું સ્થાન-તે પ્રગ્રહસ્થાન છે. લૌકિકમાં માનનીય વચનવાલા રાજા યુવરાજ મહત્તર (રાજાનો શિક્ષક) અમાત્ય (પ્રધાન) રાજકુમાર છે. લોકોત્તરમાં પણ આચાર્ય ઉપાધ્યાય પ્રવૃત્તિ (પ્રવર્ત્તક) સ્થવિર ગણવચ્છેદક છે.

યોધ સ્થાન

આ પણ પાંચ પ્રકારે આલીઢ-પ્રત્યાલીઢ-વૈશાખ મંડલ સમપાદ એ રીતે છે—

અચળ સ્થાન

આ સ્થાન ચાર પ્રકારે છે, જેમ: સાદિ પર્યંત સાન્ત વિગેરે છે તે બતાવે છે. પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્યના એક પ્રદેશ વિગેરેના જઘન્યથી એક સમય સાદિ સપર્યવસાન અવસ્થાન છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યેય કાળ છે. અને સાદિ અપર્યવસાન સ્થાન સિદ્ધિનું ભવિષ્યના કાળરૂપ છે. સિદ્ધિનું મોક્ષમાં જવું તે સાદિ અને ત્યાંથી કોઈપણ વખતે ખસવાનું નથી. માટે અનંત છે.

અનાદિ સપર્યવસાન સ્થાન અતીત અધ્ધા રૂપનું શૈલેશી અવસ્થાના અંત સમયમાં કાર્મણ અને તૈજસ શરીર ધારનારા જે ભવ્ય જીવ છે તેને આશ્રયી જાણવું (તૈજસ અને કાર્મણ શરીર ભવ્ય જીવ સાથે અનાદિ કાળથી લાગેલાં છે. અને જીવ મોક્ષમા જતા તે બંને જીવથી જુદા પડે છે તે અનાદિસાંત કહેવાય છે.)

અનાદિ અપર્યવસાન તે ધર્મ અધર્મ આકાશના સંબંધી છે. (જેમની સ્થિતિ પૂર્વની જેવી છે, તેવીજ હમેશાં રહે છે.)

ગણના સ્થાન.

એક બેથી માંડીને શીર્ષ પ્રહેલિકા સુધી જે ગણત્રી છે. તે લેવી (જૈનમાં પરાર્ધ ઉપરાંત સંખ્યા છે તે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં બતાવેલી છે, ત્યાંથી લેવી.)

જેમાં સંસારનું વર્ણન થાય અને નરક વિગેરે ચાર ગતિમાં અનુપૂર્વીના ઉદયથી એક ભવથી બીજા ભવમાં જવું, તે ભવ સંસાર છે. અને ભાવ સંસાર એટલે સંસૃતિનો સ્વભાવ તે ઔદયિક વિગેરે ભાવની પરિણતિરૂપ છે, તેમાં પ્રકૃતિ સ્થિતિ, અનુભાગ, અને પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારના કર્મના બાંધેલા પ્રદેશ વિપાકનું ભોગવવું છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યથી લઈ ભાવ સુધી પાંચ પ્રકારનો સંસાર છે અથવા દ્રવ્યાદિ ચાર પ્રકારનો સંસાર છે તે આ પ્રમાણે અશ્વથી હાથી ગામથી નગર. અને વસંતથી ગ્રીષ્મ. તથા ઔદયિકથી ઔપશમિક એમ ચાર પ્રકારે થાય છે, એમ બને પ્રકારે સંસાર બતાવ્યો છે, આ સંસારમાં કર્મને વશ થએલા જીવો આમ તેમ ભમે છે. તેથી કર્મનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

णामंठवणाकम्मं, दव्वकम्म पओगकम्मं च।
समुदाणिरियावहियं आहाकम्मंतवोकम्मं ॥१८॥
किइकम्म भावकम्मं, दसविह कम्मं समासओ होइ

નામ કર્મ. તે કર્મ વિષયથી શૂન્ય. એવું નામ માત્ર છે. સ્થાપના કર્મ પુસ્તક અથવા પત્ર વિગેરેમાં કર્મ વર્ગણાનું સદ્ભાવ. અસદ્ભાવ એમ બેરૂપે જે લખેલું કે ચિતરેલું હોય કર્મ છે તે સ્થાપના કર્મ છે.

દ્રવ્ય કર્મમાં જ્ઞશરીર. ભવ્યશરીર સીવાય વ્યતિરિક્ત બે પ્રકારે છે-દ્રવ્ય કર્મ અને નો દ્રવ્ય કર્મ, તેમાં દ્રવ્યકર્મ તે.કર્મ

ગુના અંદર રહેલા પુદ્ગલો જે બંધને યોગ્ય, અને બં-
ધ અને બાંધેલા જે ઉદીરણામાં ન આવેલા હોય તે લેવા
દ્રવ્યકર્મમાં કુદીબજ (મેકુન.) વિગેરેનાં કર્મ જાણવાં (જેનાથી
જ જીવોને દુઃખ થાય તેવાં સંસારી કૃત્ય અહીં લેવાં)
પ્રશ્ન—કર્મ વર્ગણાની અંદર રહેલા પુદ્ગલો દ્રવ્ય કર્મ છે
તું કહ્યું તે વર્ગણા કઈ છે ?

ઉત્તર—સામાન્ય રીતે વર્ગણા ચાર પ્રકારની છે, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર,
ળ અને ભાવ, એમ ચારભેદે છે. તેમાં દ્રવ્યથી એક બે
ગેરેથી, સંખ્યેય, અસંખ્યેય- અનંત, પ્રદેશ વાળી છે. તથા
ત્રથી જે ક્ષેત્ર પ્રદેશમાં અવગાહ કરી રહેલ દ્રવ્યના એક
થી સંખ્યેય, અસંખ્યેય, પ્રદેશ રૂપ ક્ષેત્ર પ્રદેશો જેનાથી
કાય, તે ક્ષેત્ર વર્ગણા છે. અને કાળથી એક બેથી માંડીને સં-
ખ્યેય, અસંખ્યેય. સમય સ્થિતિમાં રહેલ વર્ગણા લેવી અને
ભાવથી રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, તથા તેની અંદર રહેલા ભેદો
ય સામાન્યથી ભાવ વર્ગણા જાણવી, અને વિશેષથી હવે
હે છે.—

(૧) પરમાણુ ઓની એક વર્ગણા છે. એજ પ્રમાણે એક
એક પરમાણુના ઉપરાંત (વધારા) થી સંખ્યેય પ્રદેશ વાળા:
કંધોની સંખ્યેય વર્ગણાઓ છે. તેજ પ્રમાણે અસંખ્યેય પ્રદેશ
વાળા સ્કંધોની અસંખ્યેય વર્ગણા જાણવી આ વર્ગણાઓ
ઔદારિક વિગેરે પરિણામ ને યોગ્ય થઈ શકતી નથી
તથા અનંત પ્રદેશની બનેલી અનંતી વર્ગણાઓ પણ અહણ

અને અલ્પ પ્રદેશપણાથી તૈજસ શરીરને પણ અયોગ્ય છે

પ્રશ્નઃ—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટને અહીં કેટલું અંતર છે?

ઉત્તર—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અનંત ગુણા છે.

પ્રશ્ન—કયા ગુણાકાર વડે?

ઉત્તર—અભવ્યથી અનંત ગુણા અને સિદ્ધથી અનંત ભાગે છે.

તેના ઉપર એકરૂપ નાખવાથી તૈજસ શરીરને યોગ્ય વર્ગણા જઘન્ય છે, તે પ્રદેશ વૃદ્ધિએ વધતી ઉત્કૃષ્ટ સુધી અનંતી થાય છે.

પ્રશ્ન—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું અંતર કેટલું છે?

ઉત્તર—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અધિક છે, અને વિશેષ તે જઘન્ય વર્ગણાનો અનંત ભાગ છે, તેને પણ અનંત પ્રદેશપણું હોવાથી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટની વચમાં રહેલી વર્ગણાઓનું અનંતપણું છે, તૈજસની ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાના ઉપર એકરૂપ નાંખવાથી વધેલી જે વર્ગણા તે તૈજસ શરીરને અ ગ્રહણ યોગ્ય થાય છે એમ એક એક પ્રદેશ વધતાં ઉત્કૃષ્ટ અંતવાળી અનંતી વર્ગણાઓ છે, તે તૈજસ શરીરને તેના અતિ સૂક્ષ્મ પણાથી તથા બહુ પ્રદેશપણાથી અયોગ્ય છે, તેમ બાદરપણાથી અને અલ્પ પ્રદેશપણાથી ભાષા દ્રવ્યને પણ અયોગ્ય છે.

જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું અનંત ગુણપણાથી વિશેષ છે અ

ો ગુણાકાર અભવ્યથી અનંતગુણા અને સિદ્ધોથી અનંતમે ભાગે છે તે અયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં એકરૂપ નાંખવાથી જઘન્ય ગ્રહણ યોગ્ય દ્રવ્ય વર્ગણા થાય છે, તેની પણ પ્રદેશ વૃદ્ધિ-એ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા સુધી અનંત સ્થાન છે. જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું વિશેષ આ છે, જઘન્ય વર્ગણાના અનંતમે ભાગે અધિક ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા છે. અહીંઆં પણ અનંત ભાગનું [illegible] પરમાણુ પણું જાણવું તેથી આ એક વિશેષ પ્રદેશ વૃદ્ધિ ક્રમથી અયોગ્ય વર્ગણાઓનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટપણું [illegible] જાણવું. અહીંઆ વિશેષ આટલું છે કે જઘન્ય [illegible] એ અહીંઆં અભવ્યથી અનંતગુણા અને સિદ્ધોથી [illegible] ભાગે છે, તે વર્ગણાઓનું પણ પૂર્વ [illegible] (સમૂહ) થી આઠ દ્રવ્ય અને [illegible] અનુસાર) દ્રવ્યનું અયોગ્ય પણું જાણવું. [illegible] ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં એક રૂપ નાંખવાથી [illegible] જઘન્ય [illegible] તેનાથી [illegible] ગુણોના અંતવાળી અનંતી થાય છે. [illegible] જઘન્યથી અનંત ભાગ અધિક [illegible] રૂપ વધતાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ [illegible] છે. પણ વિશેષમાં અભવ્યોથી [illegible] અનંતમે ભાગે છે. [illegible] પ્રદેશથી માંડીને વૃદ્ધિ [illegible]

પ્રશ્નઃ—ગુણાકાર કયો છે ?

ઉત્તર—આંગળના અસંખ્યેય ભાગ પ્રદેશની રાશિ આવલિકા કાળના અસંખ્યેય ભાગ સમય પ્રમાણે વારં વર્ગમૂળના કરવાથી અસંખ્યેય ભાગ પ્રદેશ પ્રમાણે તેના ઉપર એક એકરૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળી સૂક્ષ્મ નિગોદ શરીરની વર્ગણા છે, જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટી આ લિકાના કાળના અસંખ્યેય ભાગ સમયના ગુણાકાર જેટલી

તેના ઉપર એક એક રૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્ ભેદવાળી ચોથી ધ્રુવવર્ગણા છે. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટી એ કરેલો લોકની અસંખ્યેય શ્રેણિઓ જેટલી છે, અને પ્રતરના અસંખ્યેય ભાગ બરાબર છે, તેના ઉપર એક રૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળી મહા સ્કંધ વ છે, જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યેય અ સંખ્યેયગુણા છે.

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી વર્ગણાઓ કહી છે, વિશેષ ઈચ્છનારે કર્મપ્રકૃતિ નામનો ગ્રંથ જોવો જોઈએ.

પ્રયોગ કર્મ

હવે પ્રયોગ કર્મ કહે છે—વીર્યાંતરાયના ક્ષય ઉપશમ પ્રગટ થએલ વીર્યવાળા આત્માથી પ્રકર્ષે કરીને તે પ્રયોગ છે. તે મન વચન અને કાયાના સંયોગ પંદર પ્રકારે છે તેની વિગત.

મન યોગમાં—સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર, તથા ન

નામકર્મ બેતાળીસ ભેદે છે, તેમાં ગતિ વિગેરે સે
વળી ઉત્તર પ્રકુતિથી તાણું (૯૩) ભેદ છે, તેનો સ્ફુ
કહે છે. ગતિ નારક; વિગેરે ચાર ભેદે છે. જાતિ એકે
વિગેરે પાંચ છે. શરીર ઔદારિક વિગેરે પાંચ છે. ઔ
વૈક્રિય, અને આહારક. એમ ત્રણ શરીરનાં અંગોપાંગ ત્ર

નિર્માણ નામ સર્વજીવ શરીરનાં અવયવનું (
(બનાવનાર) હોવાથી એક પ્રકારે છે.

બંધનનામ ઔદારિક વિગેરે કર્મવર્ગણાઓ
કરનાર પાંચ પ્રકારે છે, તથા સંઘાતનામ ઔદારિક
કર્મવર્ગણાની રચના વિશેષકરીને સ્થાપનાર તે પાંચ પ્રક
છે. સંસ્થાનનામ સમચતુરસ્ર (બધી બાજુ સરખું
વિગેરે છ પ્રકારે છે.

સંહનન નામ વજ્રઋષભ નારાચ વિગેરે છ પ્રકારે
સ્પર્શ આઠ પ્રકારે છે રસ પાંચ પ્રકારે છે. ગંધ બે પ્ર
છે અને વર્ણ પાંચ પ્રકારે છે—

અનુપૂર્વી નારક વિગેરે ચાર પ્રકારે છે.

વિહાયોગતિ પ્રશસ્ત તથા અપ્રશસ્ત એમ બે ભેદે
અગુરૂ લઘુ ઉપઘાત પરાઘાત આતપ ઉદ્યોત ઉચ્છ્વાસ પ્ર
સાધારણ ત્રસ સ્થાવર શુભ અશુભ સુભગ દુર્ભગ સુ
દુઃસ્વર સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સ્થિર અ
આદેય અનાદેય યશ કીર્તિ અયશ કીર્તિ તીર્થંકર

॥ બધી પ્રકૃતિઓ દરેક એકજ પ્રકારની છે (આનુ વધારે ર્ણન પહેલા કર્મ ગ્રંથમાં નામ કર્મની પ્રકૃતિમાં જુઓ)

ગોત્ર કર્મ

તે ઉંચ અને નીચ એમ બે ભેદે છે.

અંતરાય કર્મ

દાન, લાભ, ભોગ ઉપભોગ, વીર્ય એમ પાંચને અંતરાય કરનાર પાંચ ભેદે છે. આ પ્રમાણે મૂળ તથા ઉત્તર પ્રકૃતિ બંધનો ભેદ બતાવ્યો છે.

હવે પ્રકૃતિ બંધના કારણો બતાવે છે.

'पडिणीयमंतराइय, उवघाए तप्पओस णिण्हवणे।
आवरणदुगं बन्धइ, भूओ अच्चासणाए य ॥१॥

જ્ઞાન આવરણનું તથા દર્શન આવરણનું કર્મ કેમ બાંધે તે બતાવે છે. જ્ઞાન ભણનારનું શત્રુપણું કરે, અંતરાય કરે ઉપઘાત કરે, દ્વેષ કરે ભણાવનારનો ગુણ ભૂલે અથવા જ્ઞાની અથવા જ્ઞાનની આશાતના (નિંદા) કરે. જ્ઞાન દર્શન એ બંને પ્રકારનું આવરણ બંધાય છે.

भूयाणुकंपवयजोग, उज्जुओ खंतिदाणगुरुभत्तो।
बंधइ भूओ सायं, विवरीए बंधई इयरं ॥ २ ॥

જીવોની દયા વ્રતયોગમાં ઉદ્યમ કરે ક્ષમા રાખે દાન આપે સદ્ગુરૂનો ભક્ત હોય આવો જીવ સાતા વેદનીય કર્મ

નામકર્મ બેતાળીસ ભેદે છે, તેમાં ગતિ વિગેરે ક્ો વળી ઉત્તર પ્રકૃતિથી ત્રાણું (૯૩) ભેદ છે, તેને કહે છે. ગતિ નારક; વિગેરે ચાર ભેદે છે. જાતિ એ વિગેરે પાચ છે. શરીરો ઔદારિક વિગેરે પાંચ છે. ઔદ વૈક્રિય, અને આહારક એમ ત્રણ શરીરનાં અંગોપાંગ .

નિર્માણ નામ સર્વજીવ શરીરના અવયવનું (બનાવનાર) હોવાથી એક પ્રકારે છે

બંધનનામ ઔદારિક વિગેરે કર્મવર્ગણાનું કરનાર પાંચ પ્રકારે છે, તથા સઘાતનામ ઔદારિક.. કર્મવર્ગણાની રચના વિશેષકરીને સ્થાપનાર તે પાંચ પ્ર છે. સંસ્થાનનામ સમચતુરસ્ત્ર (બધી બાજુ સરખું વિગેરે છ પ્રકારે છે.

સંહનન નામ વજ્રરૂષભ નારાચ વિગેરે છ પ્રકારે છે સ્પર્શ આઠ પ્રકારે છે રસ પાચ પ્રકારે છે. ગધ બે પ્રક છે અને વર્ણ પાંચ પ્રકારે છે—

અનુપૂર્વી નારક વિગેરે ચાર પ્રકારે છે.

વિહાયોગતિ પ્રશસ્ત તથા અપ્રશસ્ત એમ બે ભેદે છે અગુરૂ લઘુ ઉપઘાત પરાઘાત આતપ ઉદ્યોત ઉચ્છવાસ સાધારણ ત્રસ સ્થાવર શુભ અશુભ સુભગ, દુર્ભગ, સુસ્વ દુઃસ્વર સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સ્થિર અસ્થિ આદેય અનાદેય યશ કીર્તિ અયશ કીર્તિ તીર્થંકર નામ

ા બધી પ્રકૃતિઓ દરેક એકજ પ્રકારની છે (આનુ વધારે ર્શન પહેલા કર્મ ગ્રંથમાં નામ કર્મની પ્રકૃતિમાં જુઓ)

ગોત્ર કર્મ

તે ઉંચ અને નીચ એમ બે ભેદે છે.

અંતરાય કર્મ

દાન, લાભ, ભોગ ઉપભોગ, વીર્ય એમ પાંચને અંતરાય કરનાર પાંચ ભેદે છે. આ પ્રમાણે મૂળ તથા ઉત્તર પ્રકૃતિ બંધનો ભેદ બતાવ્યો છે.

હવે પ્રકૃતિ બંધના કારણો બતાવે છે.

पडिणीयमंतराइय, उवघाए तप्पओस णिण्हवणे ।
नावरणदुगं बन्धइ, भूओ अच्चासणाए य ॥१॥

જ્ઞાન આવરણનું તથા દર્શન આવરણનું કર્મ કેમ બાંધે તે બતાવે છે. જ્ઞાન ભણનારનું શત્રુપણું કરે, અંતરાય કરે ઉપઘાત કરે, દ્વેષ કરે ભણાવનારનો ગુણ ભૂલે અથવા જ્ઞાની અથવા જ્ઞાનની આશાતના (નિંદા) કરે. જ્ઞાન દર્શન એ બંને પ્રકારનું આવરણ બંધાય છે.

भूयाणुकंपवयजोग, उज्जुओ खंतिदाणगुरूभत्तो ।
बंधइ भूओ सायं, विवरीए बंधई इयरं ॥ २ ॥

જીવોની દયા વ્રતયોગમાં ઉદ્યમ કરે ક્ષમા રાખે દાન આપે સદ્ગુરૂનો ભક્ત હોય આવો જીવ સાતા વેદનીય કર્મ

જીનેશ્વર વિગેરે પંચ પરમેષ્ઠિનો ભક્ત હોય; સૂત્ર અર્થ ભણવાની રૂચીવાળો હોય; અહંકારી ન હોય; ગુણોનો રાગી હોય; તે ઉંચ ગોત્ર બાંધે છે, અને તેનાથી ઉલટા (દુર્ગુણવાળો) નીચ ગોત્ર બાંધે છે.

पाणवहाईसु रत्तो, जिणपूयामोक्खमग्गविग्घयरो।
अज्जेइ अंतरायं, ण लहइ जेणिच्छियं लाभं ॥६१॥

પ્રાણવધ (જીવહિંસા) વિગેરે પાપમાં રક્ત જિનેશ્વરની પૂજા તથા મોક્ષમાર્ગનાં જે કૃત્ય તેમાં વિઘ્ન કરનાર હોય; તે અંતરાય કર્મ બાંધે છે, અને તે કર્મના પ્રતાપથી ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવતો નથી.

સ્થિતિબંધ.

મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય (ઓછાથી ઓછો) એવા બે ભેદ છે, તેમાં ઉત્કૃષ્ટથી મૂળ પ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય વેદનીય અંતરાય એ ચાર કર્મની ૩૦ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. જેટલી કોડાકોડી સ્થિતિ હોય; તેટલા સેંકડા વર્ષો સુધી અબાધા હોય; ત્યારપછી પ્રદેશથી અથવા વિપાકથી કર્મ અનુભવ (ભોગવવું) થાય એ પ્રમાણે દરેક કર્મની સ્થિતિમાં જાણવું.

મોહનીયકર્મની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. નામ અને ગોત્ર

. ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. આયુષ્યકર્મની ફક્ત
૩ સાગરોપમની છે, તેમાં પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ અબાધા
ળ છે.

હવે જઘન્યથી કહે છે.

જ્ઞાન દર્શનનાં, આવરણ, મોહનીય, અંતરાય, એ ચાર
ર્મના જઘન્યબંધની સ્થિતિ અંતર્મુહુર્ત્તની છે. નામગોત્રની
ઠ મુહુર્ત્તની છે વેદનીય કર્મની ૧૨, અને આયુષ્યની
સૌથી ક્ષુલ્લક (નાનો) ભવ છે—તે નિરોગી મનુષ્યના
ધાસોશ્વાસના કાળના લગભગ ૧૭મે ભાગે છે. (યુવાન
માણસના એક શ્વાસો શ્વાસમાં નિગોદના જીવના ૧૭ ભવ
લગભગ થાય છે) હવે બંને ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય બંધને ઉત્તર
પ્રકૃતિ આશ્રયી કહે છે.

મતિ સુત અવધિ મનઃપર્યાય કેવળ આવરણ નિદ્રા
પંચક ચક્ષુ દર્શન વિગેરે ચતુષ્ક અસાતા વેદનીય તથા દાન
અંતરાય વિગેરે પાંચ આ બધાની એટલે ૨૦ ઉત્તર પ્રકૃતિની
૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. સ્ત્રીવેદ સાતા વેદનીય મનુષ્ય
ગતિ તથા અનુપુર્વી એ ચાર પ્રકૃતિની ૧૫ કોડા કોડી
સાગરોપમ છે.

મિથ્યાત્વ મોહનીયની ૭૦ની છે. અને ૧૬ કષાયની
૪૦ કોડા કોડી સાગરોપમ છે.

(૧) નપુંસક વેદ (૨) અરતિ (૩) શોક (૪) ભય (૫)

જુગુપ્સા (૬) નરક (૭) તિર્યંચ એ બે ગતિ તથા(૮) એ
ન્દ્રિય (૯) પંચેન્દ્રિય જાતિ (૧૦) ઔદારિક (૧૧) વૈક્રિય
નથા તે (૧૨-૧૩) બન્નેના અંગોપાગ તથા (૧૪) તૈજસ (૧
કાર્મણ (૧૬) હુંડક સંસ્થાન (૧૭) છેલ્લું સંહનન (૧૮)
(૧૯) ગંધ (૨૦) રસ (૨૧) સ્પર્શ. (૨૨) નરક (૨
તિર્યંચ અનુપુર્વી (૨૪) અગુરૂલઘુ (૨૫) ઉપઘાત (૨
પરાઘાત (૨૭) ઉચ્છ્વાસ (૨૮) આતપ (૨૯) ઉદ્
(૩૦) અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ (૩૧) ત્રસ (૩૨) સ્થા
(૩૩) બાદર (૩૪) પર્યાપ્તક (૩૫) પ્રત્યેક (૩૬) અસ્
(૩૭) અશુભ. (૩૮) દુર્ભગ. (૩૯) દુઃસ્વર. (૪૦)
દેય (૪૧) અયશ કીર્તિ (૪૨) નિર્માણ. (૪૩) નીચ
એ પ્રમાણે ૪૩ પ્રકૃતિની ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્

(૧) પુવેદ (૨) હાસ્ય (૩) રતિ (૪) દેવ ગતિ
(૫) અનુપૂર્વી એ બે તથા (૬) પહેલું સંસ્થાન (૭) સં
(૮) પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ (૯) સ્થિર (૧૦) શુભ.
સુભગ (૧૨) સુસ્વર (૧૩) આદેય (૧૪) યશ
(૧૫) ઉંચ ગોત્ર એ ૧૫ ઉત્તર પ્રકૃતિની ૧૦
કોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. ન્યગ્રોધ સંસ્થાન
સંહનન એ બેની ૧૨ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે

ત્રીજું સંસ્થાન નારાચ સંહનન એ બન્નેની ૧૪
કુબ્જ સંસ્થાન અર્ધનારાચ સંહનનની ૧૬ વર

ામન સંસ્થાન (૨) કીલિકા સંહનન તથા (૩) બે (૪) ત્રણ (૫) ચાર ઇંદ્રિય જાતિ તથા (૬) સૂક્ષ્મ (૭) અપર્યાપ્તક (૮) સાધારણ એ ૮ પ્રકૃતિની ૧૮, તથા આહારક શરીર તથા અંગોપાંગ તથા તીર્થંકર નામ એ ત્રણની એક કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. અને તે દરેકની અબાધા ભીન્ન અંતર્મુહુર્ત્ત કાળની છે. દેવ નારકિનું આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમ છે. અને તિર્યંચ મનુષ્યનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમ છે. અને પૂર્વ કોડીનો ત્રીજો ભાગ અબાધા છે. આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કહ્યો.

હવે જઘન્ય સ્થિતિબંધ કહે છે.

મતિ વિગેરે ૫ તથા ચક્ષુ દર્શન આવરણ વિગેરે ૪. સંજ્વલન લોભ દાનાદિક અંતરાય પંચક એ ૧૫ પ્રકૃતિનો અંતર્મુહુર્ત્ત સ્થિતિ બંધ છે. અને અબાધા પણ અંતર્મુહુર્ત્ત છે.

નિદ્રા પંચક તથા અસાતા વેદનીય એ છનું એક સાગરોપમના સાતમા ભાગના ત્રણ લેવા ($1 \times \frac{3}{7}$) તે $\frac{3}{7}$ સાગરોપમથી પલ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ ઓછો લેવો.

સાતા વેદનીયનો કાળ ૧૨ મુહુર્ત્ત છે, અને અંતર્મુહુર્ત્તની અબાધા છે. તથા મિથ્યાત્વના સાગરોપમમાં પલ્યોપમથી અસંખ્યેય ભાગ ઓછો લેવો.

પહેલા ૧૨ કષાય તે સાગરોપમના $\frac{4}{7}$ લેવા અને પલ્યોપમથી અસંખ્યેય ભાગ ઓછો લેવો.

સંજ્વલન ક્રોધની બે માસ છે. માનની એક મ
માયાની અડધો માસ, પુવેદની આઠ વર્ષ સ્થિતિ છે.
બધામાં અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે.

બાકીના કષાય મનુષ્ય તિર્યંચ ગતિ પંચેંદ્રિય જાતિ ઔ
દારિક તથા તેનાં અંગોપાગ તથા તૈજસ કાર્મણ છ સં
તથા સંહનન વર્ણ, ગંધ, રસ. સ્પર્શ, તિર્યંચ, મનુ
અનુપુર્વી, અગુરૂલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છવાસ આ
ઉદ્યોત, પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત વિહાયો ગતિ, યશઃ કીર્તિ. છે
ત્રસ આદિ ૨૦ પ્રકૃતિ નિર્માણ નીચગોત્ર દેવગતિ અનુ
પુર્વીને ૨ તથા નરકગતિ અનુપુર્વી. ૨ વૈક્રિય શરીર
અંગોપાંગ એમ ૬૮ ઉત્તર પ્રકૃતિની સ્થિતિ ૨/૭ સાગરો
અને પલ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ ઓછો છે. તેમાં અં
મુંહુર્તની અબાધા છે. વૈક્રિય ષટ્કની હજાર સાગરોપ
ના ૨/૭ ભાગ લેવા. તેમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ ઓ
છે. તેમાં અંતર્મુહુત્તની અબાધા છે. આહારક શરીર તથ
અંગોપાંગ તથા તીર્થંકર નામની સાગરોપમ કોટી કોટી સ્થિ
તિ છે. ભિન્ન અંતર્મુંહુર્ત અબાધા છે.

પ્રશ્ન—ઉત્કૃષ્ઠ પણ એટલીજ સ્થિતિ કહી ત્યારે જઘન્ય
સાથે તો શું ભેદ છે ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યેય, ગુણહીન જઘન્ય છે.
કીર્તિ તથા ઉંચ ગોત્ર એ બંનેની સ્થિતિ આઠ મુંહુર્ત છે.

અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે. દેવ અને નારકિનું આયુષ્ય-
દશહજાર વર્ષનું છે. અને અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે.
તિર્યંચ મનુષ્યના આયુષ્યની સ્થિતિ, ક્ષુલ્લક ભવ અને અંત-
ર્મુહુર્તની અબાધા છે. બંધન, સંઘાત, એ બંનેની ઓદારિક
વિગેરે શરીરની સાથે રહેવાથી તેની અંદરજ ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય
ભેદ જાણવો સ્થિતિ બંધ કહ્યો.

હવે અનુભવ બંધ કહે છે.

તેમાં શુભ, અશુભ, પ્રયોગ કર્મથી ઉત્પન્ન થએલ પ્રકૃતિ,
સ્થિતિ, અને પ્રદેશરૂપ, કર્મ પ્રકૃતિનું તીવ્ર મંદ અનુભવ-
પણે જે અનુભવાય (ભોગવાય) તે અનુભવ (રસ) છે, તે
રસ એક બે ત્રણ ચાર સ્થાન ભેદ વડે જાણવો.

તેમાં અશુભ પ્રકૃતિનું કોષાતકી ( ) ના ઉકા-
ળેલા રસ જેવો તેમાં અડધો રહે. ત્રીજો ભાગ રહે. ચોથો
ભાગ રહે તે અનુક્રમે તીવ્ર અનુભવ જાણવો. (કડવા પદા-
ર્થના રસને ઉકાળતાં પાણી જેમ ઓછું રહે તેમ કડવાસ
વધારે થાય છે, તેમ અશુભ કર્મનું દળ જેમ વધારે ચીકણું
થાય તેમ વધારે દુઃખ ભોગવવું પડે છે.)

હવે મંદ અનુભવ કહે છે.

મંદ રસનો અનુભવ તે જાઇ (પુલ) રસમાં એક
બે ત્રણ ચારગણું પાણી વધારે નાખવાથી રસની સુગંધી
ઓછી થઇ જાય છે, તે પ્રમાણે કર્મની પણ ચીકાશ ઓછી
હોય તો ઓછું દુઃખ ભોગવવું પડે છે.

શુભ પ્રકૃતિનો રસ દુધ તથા શેરડીના રસ જેવ
જાણવો. તેમા પણ પૂર્વ માફક યોજના કરવી. એટલે
તકી તથા શેરડીના રસમા પાણીનું એક બિન્દુ વિગેરે
વાથી અથવા રસ વધારે નાખવાથી તેના સેરોનું
પણ જાણવું. અહીં આયુષ્યમા ચાર પ્રકૃતિઓ ભવ
કિની છે (તે ભવમા ગયા પછી ભોગવાય છે. તથા
અનુપૂર્વીઓ ક્ષેત્ર વિપાકીની છે) તે ક્ષેત્રોમાં જતાં ઉ
આવે છે

શરીર, સંસ્થાન, અ ગોપાગ, સઘાત, સંઘનન,
ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અગુરૂલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉ
આતપ, નિર્માણ, પ્રત્યેક, સાધારણ, સ્થિર, અસ્થિર,
તથા અશુભ રૂપવાળી છે, તે બધીએ પુદગળ વિપાકીન
અને બાકીની જ્ઞાન આવરણ વિગેરે જીવ વિપાકીની
એમ અનુભાવ બંધ કહ્યો.

હવે પ્રદેશબંધ કહે છે

તે એક પ્રકાર વિગેરે બંધકની અપેક્ષાએ થાય છે,
કોઇ એક પ્રકારે કર્મ બાધે, તે વખતે પ્રયોગ કર્મ
સમયમાં ગ્રહણ કરેલા પુદગળો સાતા વેદનીયના
વિશેષ કરીને પરિણમે છે, પણ છ પ્રકારનું કર્મ બાં
આયુષ્ય તથા મોહનીયકર્મ છોડીને છ કર્મનો બંધ
તથા સાત પ્રકારે બાંધનારને આયુષ્ય છોડીને સાત

ણુવો; તથા આઠ પ્રકારનાં કર્મ બાંધનારો તે, આઠ પ્રકારે ણુવો; તેમાં પહેલા સમયમાં ગ્રહણ કરેલાં પુદ્ગળો સમુ- ાનવડે, બીજા વિગેરે સમયમાં અલ્પ બહુપ્રદેશપણે આ ર્મવડે સ્થાપે છે.

તેમાં આયુષ્યનાં થોડાં પુદ્ગળો છે, તેથી વિશેષ અધિક- ામ ગોત્રના પ્રત્યેકના છે, તે બન્ને (બરાબર) તુલ્ય છે, ેથી વિશેષ અધિક જ્ઞાનદર્શન-આવરણના તથા અંતરાયના રેકના છે. તેથી વિશેષ અધિક મોહનીયકર્મના છે.

પ્રશ્નઃ—તેથી વિશેષ અધિક એમ નિર્દ્ધારણમાં પાંચમી વિભક્તિ છે, તે પા. ૨-૬-૪૨ સૂત્ર પ્રમાણે કરાય છે, એટલે એનો અર્થ એવો છે કે, વિભાગ તે વિભક્ત તેમાં પાંચમી વિભક્તિ લેતાં; જેમાં અત્યંત વિભાગ હોય; તેમાંજ થાય છે. જેમકે મથુરા નગરીના રહેવાસી પાટલી- પુત્રના રહેવાસીથી વધારે રૂપવાળા છે, પણ અહીં કર્મ પુદ્ગળોનું સદા એકપણું છે, તે પ્રમાણે અવસ્થાઓનુંજ બુદ્ધિ પ્રમાણે બહુપ્રદેશ વિગેરેના ગુણવડે પ્રથક કરવાનું બતાવ્યું; તેમાં છઠ્ઠી અથવા સાતમી વિભક્તિ વાપરવી ઠીક છે. જેમકે ગાયોના અથવા ગાયોમાં આ કાળી ગાય વધારે દુધવાળી છે.

ઉત્તરઃ—તમે બતાવેલો દોષ બરાબર નથી. જેમાં અવધિ (મર્યાદા) અને અવધિવાળો સામાન્યવાચક શબ્દ

ગુણો, ત્યાં છઠ્ઠી સાતમી વિભક્તિ હોય છે, અને
નિર્ધારણ પા. ૨-૩-૪૧ આ સૂત્રવડે કરાય છે. જેમ
કાળી ગાય સૌથી વધારે દુધવાળી છે. મનુષ્યમાં
રહેવાશી વધારે પૈસાદાર છે. તેમ કર્મવર્ગણાના
વેદનીય કર્મમાં બહુ વધારે છે, પણ જેમાં વિશેષ
શબ્દ અવધિપણે લઇએ ત્યાં પાંચમી વિભક્તિજ
જેમકે—ખંડ, મુંડ, શબલ, શાબલેય, ધવલ
આ વ્યક્તિઓથી કાળી ગાય વધારે દુધવાળી
અહીંઆં તેવો વિભાગ પોતે કારણ નથી
વિભાગ વિના છે. જેથી માથુર પાટલીપુત્રકાદિ
વડે વિભકતોનું સામાન્ય મનુષ્ય વિગેરે શબ્દ ઉચ્ચાર
છઠ્ઠી સાતમી વિભક્તિ થાય છે પણ જ્યાં મ
રહેવાની વિગેરેમાં કાંઇ પણ વિશેષ અવધિપણે લેવાય
કાર્યવશથી એક સ્થાનમાં પણ પાંચમી વિભક્તિજ
તેજ પ્રમાણે અહીંઆં કર્મ વર્ગણાના એકપણામાં તેના
વના અવધિપણે ઉપાદાન કરવાથી પાંચમીજ વિભક્તિ યો
તેથી વિશેષ અધિક વેદનીયમાં છે. આ પ્રમાણે
કર્યા. તથા સમુદાન કર્મ પણ કહ્યું

હવે ઇર્યાપથિક કહે છે.

ઇર, ધાતુનો અર્થ ગતિ અને પ્રેરણા છે. અને
ય પ્રત્યય લાગવાથી સ્ત્રીલિંગે ઇર્યા શબ્દ થાય છે.

પથ તે ઇર્યા પથ છે તેનો આસ્રય થાય તે ઇર્યાપથિક જાણવી. પ્રશ્ન—ઇર્યાનો પથ કયો છે! કે જેને આશ્રયી પથિકી થાય છે?

ઉત્તર—આ વ્યુત્પત્તિ (ઉત્પન્ન થવાને) નિમિત્ત છે કારણ કે તે ઉભા રહેનારને પણ થાય છે. પણ પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત તો સ્થિતિનો અભાવ છે, અને તે ઉપશાંત ક્ષીણમોહ તથા સયોગી કેવળીને હોય છે, કારણ કે સંયોગી કેવળીઓ બેઠેલા હોય તોપણ નિશ્ચયથી સૂક્ષ્મ ગાત્રના સંચારવાળા હોય છે.

"केवली णं भंते ! अस्सिं समयंसि जेसु आगासपदेसेसु हत्थं वा पायंवा ओगाहित्ता णं पडिसाहरेज्ञा, पभू णं भंते ! केवली ते सु चेवागासपदेसेसु पडिसाहरित्तए ? णो इणट्टे समट्ठे. कहं !, केवलिस्सणं चलाइं सरीरोवगरणाइं भवंति, चलोवगरणत्ताए केवली णो सञ्चाएति. तेसु चेवागासपदेसेसु हत्थं वा पायं वा पडिसाहरित्तए"

પ્રશ્ન—હે ભગવંત? જે સમયમાં કેવળજ્ઞાનીએ જે આકાશ પ્રદેશોમાં હાથ અથવા પગ પહેલાં મુકીને પાછો તે જગ્યાએ લઇ શકે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ. તે સમર્થ નથી.

પ્રશ્ન—શા માટે ?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાની ના પોતાનાશરીરના ભાગો ચક્ર હોય છે, તેથી કરીને જે ભાગમા પ્રથમ હોય પમ મ હોય ત્યાથી પાછા લેતા સહેજમાત્ર વાકું થઈ જાય. કે થોડો ફેર પડી જાય

આપ્રમાણે વધારે સૂક્ષ્મ શરીરના સચારરૂપ યોગ થી જે કર્મ બંધાય તે ઇર્યામા યએલ હોવાથી ઇર્યા પથિક છે કારણ કે તેમાં ગતિનોજ હેતુ છે, અને તે બે સમયનો એટલે પહેલા સમયમાં બાધે અને બીજા સમયમાં ભોગ અને તે કર્મની અપેક્ષાએ ત્રીજા સમયમા અકર્મતા થાય છે

પ્રશ્ન—કેવી રીતે ?

ઉત્તર—જે પ્રકૃતિથી સાતાવેદનીય છે, તે કષાય વિના છે, અને તેથી સ્થિતિનો અભાવ છે, તેથી બંધાવવાની વ ખરી પડે છે, અનુભાવથી અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થએ દેવતા અતિશય સુખને ભોગવે, તે પ્રદેશથી સ્થુલ રુ થોળા વિગેરે બહુ પ્રદેશવાલા છે. કહ્યું છે કે—

अप्पं बायर मउयं बहु च लुक्खं च सुक्किलं चेव
मंदं महव्वं तंतिय सातावहुलंच तं कम्म ॥१॥

સ્થિતિથી અલ્પ છે, કારણ કે ત્યાં સ્થિતિનો અભા છે, પરિણામથી બાદર છે, અને અનુભાવથી મૃદુ (કોમળ) અનુભાવ છે, પ્રદેશથી બહુ છે, અને સ્પર્શથી રુખ્ખું છે,

ાર્ણથી શુક્લ (ધોળું) છે લેપથી મંદ છે જેમકે કર-
ારી ભૂકીની મુઠી ભરીને પાલીસ કરેલી ભીત ઉપર નાખતાં
જેમ અલ્પ (નહી જેવો) લેપ થાય, તેમ મહાવ્યયે કરેલું
તે એક સમયમાંજ બધું દૂર થઇ જાય છે, સાતાવેદનીના
ઘણાપણાથી અનુત્તર વિમાનના દેવતાનું સુખનું ઘણાપણું
છે (સુખ ભોગવવા છતાં તેમને અલ્પમોહથી નવાં અશુભ
કર્મ બંધાતાં નથી) ઇર્યા પથિક કહ્યું.

હવે આધા કર્મ કહે છે.

જે નિમિત્તને આશ્રયી પૂર્વે કહેલા આઠે પ્રકારના કર્મ બંધાયઃ તે આધાકર્મ છે, અને તે શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, અને ગંધ વિગેરે છે. જેમકે શબ્દ વિગેરે કામ ગુણના વિષયનો રસીયો સુખની ઇચ્છાથી મોહમાં જેની બુદ્ધિ હણાઈ ગઇ છે, એવો જીવ ખરીરીતે તે વિષયોમાં સુખ નથી; છતાં તેમાં સુખનો ખોટો આરોપ કરીને તેને ભોગવે છે, તેથી કહ્યું છેઃ—

"दुःखात्मकेषु विषयेषु सुखाभिमानः, सौख्या-
त्मकेषु नियमादिषु दुःख बुद्धिः । उत्कीर्णवर्णपद-
पङ्क्ति रिवान्यरूपां, सारूप्यमेति विपरीत गति
प्रयोगात् ॥१॥" (વસંત તિલકા)

દુઃખરૂપ-વિષયમાં સુખનું અભિમાન કરીને ખરા સુખ-

રૂપ નિયમ વિગેરેમા જે મૂર્ખ માણસ દુઃખરૂપ માને તે માણસ કોતરેલા અક્ષરપદનીશ્રેણી માફક અન્યરૂપે જ તે રૂપવાળી વિપરિત ગતિના પ્રયોગથી તેને ખરાપણે જ છે. એનો ભાવાર્થ આ છે કે, કર્મ નિમિત્તથી થયલા એ હર અથવા કઠોર શબ્દ વિગેરેજ આધાકર્મ છે (એટલે તર્પે કરવાથી ચીકણા કર્મ બધાય છે.)

હવે તપકર્મ કહે છે.

તે આઠ પ્રકારના કર્મને બાધેલા સ્પર્શ થયલા નિ (મળીગયલા) નિકાચિત (પક્કા જોડાયલા) એવા થયલા કર્મને પણ નિર્જરા કરનાર એ તપ છે, તે અને અભ્યંતર એમ બે ભેદે બાર પ્રકારે છે તે તપકર્મ

હવે કૃતિકર્મ કહે છે.

તેજ આઠ કર્મને દુર કરનાર અર્હત્ સિદ્ધ આ ઉપાધ્યાય સંબંધી નમસ્કાર વિગેરે છે.

હવે ભાવકર્મ કહે છે.

અબાધાને ઉલ્લઘી પોતાના ઉદયમાં આવેલાં; અથ ઉદીરણા કરવા વડે ઉદયમાં લાવેલા જે પુદ્ગળો છે, તે પ્રદેશ તથા વિપાકવડે ભવ, ક્ષેત્ર, પુદ્ગળ, જીવોમાં અનુ ભાવ કરાવે; તે ભાવકર્મ શબ્દના નામે ઓળખાય છે. પ્રમાણે નામ વિગેરે દશ પ્રકારના નિક્ષેપાવડે કર્મની વ્યા

કહી; પણ અહીંયાં સમુદાન કર્મથી ગ્રહણ કરેલાં આઠ પ્રકારના કર્મવડે અધિકાર છે, તે નીચલી અડધી ગાથાવડે બતાવે છે.

महाविहेण उ कम्मेण, एत्थ होई अहीगारो ॥१८४॥

આઠ પ્રકારના કર્મવડે અહીં અધિકાર છે, અને એજ પ્રમાણે સૂત્ર અનુગમવડે સૂત્ર બરોબર ઉચ્ચારતાં નિક્ષેપ નિર્યુક્તિ અનુગમવડે દરેક પદમાં નામાદિ નિક્ષેપા કરીને વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે તે ઉત્તરકાળના સૂત્રનું વિવરણ કરે છે.

जे गुणे से मूलट्ठाणे, जे मूलट्ठाणे से गुणे। इति से गुणट्ठी महया परियावेणं पुणो पुणो रसे पमत्ते माया मे, पिया मे भज्जा मे पुत्ता मे धुआ मे, ण्हुसा मे सहिसयणसंगंथसंथुआ मे, विवित्तुवगरणपरिवट्टण-भोयणच्छायणं मे। इच्चत्थं गड्ढिए लोए अहो य राओ य परितप्पमाणे कालाकाल समुट्ठाई, संजोगट्ठी अट्ठालोभी आलुंपे सहसाकारे, वेणिविट्ट चित्ते, एत्थ सत्थे पुणो, पुणो अप्पं च खलु आयुयं इह मेगेसिमाणवाणं तं जहा ॥६२॥ सू.

પૂર્વના સૂત્ર સાથે તથા તે અગાઉના સૂત્રો સાથે ૬૨ મા સૂત્રનો સંબંધ બતાવવો તે આ પ્રમાણે છે, ગયા સૂત્રમાં કહ્યું હતું કેઃ—" સેહુમુણિ " ઇત્યાદિ. તે મુનિ પરિજ્ઞાત-કર્મા છે, જેને આ મૂળ ગુણ વિગેરે મળેલા છે.

ગુણ છે, તેજ મૂળ સ્થાન સંસારનું પ્રધાન કારણ છે ક
બધું પૂર્વ માફક હેતુ તે ગુણ અને મૂળ સ્થાનનું નિ
(દોરવવા યોગ્ય) તથા નિયામકભાવ બતાવતાં
તેના સ્વીકારેલા વિષય કષાય વિગેરેનાં બીજ અને
રના ન્યાયવડે પરસ્પર કાર્યકારણભાવ સૂત્રવડેજ બતાવે
એટલે સંસારનું મૂળ અથવા કર્મનું મૂળ અથવા કરે
સ્થાન આશ્રય તે, શબ્દાદિ ગુણ પણ આજ છે,
કષાય મૂળ શબ્દાદિકનું જે સ્થાન છે, તે કર્મ સંસાર
અને તે તે સ્વભાવની પ્રાપ્તિથી ગુણ પણ તેજ છે,
શબ્દાદિક કષાય પરિણામ મૂળ જે સંસાર અથવા
જે સ્થાન મોહનીયકર્મ છે, તે શબ્દાદિ કષાયથી
ણામવાળો આત્મા છે, તેના ગુણની પ્રાપ્તિથી ગુણ પણ
છે, અથવા સંસારકષાય મૂળ જે આત્મા, તેનું સ્થાન
એનો અભિલાષ તે પણ શબ્દાદિ વિષયપણાથી ગુણ
છે, અને અહીંયા વિષયના હોવાથી વિષયીના પણ
પથી, અને સુચન માત્ર કરવાથી સૂત્રનું પણ એમ
કે, જે જીવ ગુણમાં, અથવા ગુણોમાં વર્તે છે, તે
સ્થાનમાં અથવા મૂળ સ્થાનોમાં વર્તે છે, અને જે
સ્થાન વિગેરેમાં વર્તે છે, તેજ ગુણોમાં વર્તે છે.

જે જીવ પૂર્વે વર્ણવેલા શબ્દાદિક ગુણોમાં વર્તે
સંસાર મૂળ કષાય આદિ સ્થાન વિગેરેમાં વર્તે છે
તેજ બીજા સૂત્રની અપેક્ષાવડે વ્યત્યય (

ાથી પૂર્વ માફક યોજવું: કારણકે, સૂત્રનું અનંતગમ
ે પર્યાયપણું છે.

વળી આ પણ જોવું. જે ગુણ તેજ મૂળ સ્થાન છે,
ે જે મૂળ તેજ ગુણ, અને સ્થાન પણ તેજ છે, અને
સ્થાન તેજ ગુણ, અને મૂળ પણ તેજ છે.
આ પ્રમાણે બીજા વિકલ્પોમાં પણ યોજવું અને વિષયન
ેંશ (બતાવવા) માં વિષયી પણ બતાવી દીધો છે. જે
ણમાં વર્તે છે. તેજ મૂળસ્થાનમાં વર્તે છે. તે પ્રમાણે બધે
ણવું. અહીઆં સર્વજ્ઞનું કહેલું હોવાથી સૂત્રનું અનંત
ર્થપણું જાણવું તે આ પ્રમાણે છે.

અહીઆં કષાય વિગેરે મૂળ બતાવ્યું. અને ક્રોધ વિગેરે
ર કષાયો છે. વળી અનંતાનુબંધી વિગેરે ચાર ભેદે
પ છે. અને અનંતાનુબંધીનાં અસંખ્યેય લોકાકાશ
દેશ પ્રમાણ બંધના અધ્યવસાયનાં સ્થાન જાણવાં તથા તે
ાના પર્યાયો પણ અનંતા છે. તેથી પ્રત્યેકને સ્થાન ગુણના
રૂપપણવડે સૂત્રનું અનંત અર્થપણું થાય છે. છદ્મસ્થ (કેવળ
ાનવિનાના) જીવોને બધા આયુષ્યમાં પણ તે મેળવી ન
કાય તેથી અનંત પણાને લીધે સમજાવવાને પણ અશકય
. પણ એમ અહીં આ દિશાવડે થોડામાં દિગદર્શન રૂપે
તાવ્યું છે. અને કુશાગ્ર (તિક્ષ્ણ) બુધ્ધિ વાળાએ ગુણ
થાનોનું પરસ્પર કાર્ય કારણ ભાવ વિગેરેની સંયોજના કરવી.

તેથી આ પ્રમાણે જે ગુણ તેજ મૂળસ્થાન, અને જે

જેમકે " જરાસંધ " નામનો પ્રતિવાસુદેવ જમાઇ કંસના મરણથી પોતાના લશ્કરના અહંકારથી મારનાર "વાસુદેવ" (કૃષ્ણ.) ના ઉપર કોપ કરીને તેના જઇને લડાઇ કરતાં સેના સાથે નાશ પામ્યો.

કોઇ તો મારી પુત્ર વધુ જીવતી નથી, તેથી આ વિગેરેમાં વર્તે છે કોઇ મિત્ર માટે, કોઇ સ્વજન. (દિકરા કે સાળા) માટે કલેશ કરેછે. કે એ મારા વાં પરિચયમાં આવેલા છે. અથવા પૂર્વે મારા માતા પિ ઉપકારી હતા અને પાછળથી સાળા વિગેરે ઉપકારી તે અત્યારે દુ:ખી છે.એમ પ્રાણીઓ કોઇના કંઇપણ વિ શોક કરે છે. અથવા જુદા જુદા શોભાય માન અથવા હાથી ઘોડા રથ, આસન, પલંગ વિગેરે જે ઉપકરણો તેનાથી બમણા, તમણા. વિગેરે વધારે રાખીને તથા ભોજન (લાડુ વિગેરે) આચ્છાદાન (પટ્ટ કુગમ વિ વસ્ત્ર મને મળશે, અથવા મારા નાશ થયાં એમ રાગદ્વેષ કરે આ પ્રમાણે પ્રાણીઓ ચેતન વસ્તુમાં ગૃધ્ધ બનીને પૂર્વે ગે માતા પિતાવિગેરેના રાગથી આખી જીંદગી સુધી પ્ર રહે છે એટલે એ મારાં છે. અથવા. હું આ પરિવા રક્ષક છું, પોષણ કરનારો છું એમ મમતા કરીને કો મન વાળો થાય છે.

" पुत्रा मे, भ्राता मे, स्वजना मे, गृहकलत्रवर्गो

ान्तिं कृतमेमेशब्दं, पशुमिव मृत्युर्जनं हरति ॥१॥

મારા પુત્રો મારા ભાઇઓ, મારાં સગાં, મારાંઘર, તથા સ્ત્રી સમુદાય છે. આવું પશુની માફક મે. મે બોલના માણુસને મૃત્યુ હરી જાય છે.

ात्रकलत्रपरिग्रहममत्वदोषैर्नरो व्रजति नाशम् ।
कृमिक इव कोशकारः परिग्रहाद्दुःखनाप्नोति ॥२॥

પુત્ર, સ્ત્રીનું પરણવું તેથી તથા ઉપર મમતા રાખવી એ દોષોથી માણુસ નાશ પામે છે. જેમકે કોશેટાનો બનાવનાર કૃમિ (રેશમ નો)કીડો કોશેટાના દુઃખથી મરણ પામે છે તેમ સંસારી મનુષ્ય સ્ત્રીપુત્રની ચિન્તામાં રીબી રીબીને મરે છે. આજ સૂત્ર અર્થને મળતું નિર્યુક્તિ કાર બેગાથા વડે કહે છે.

संसारं छेत्तुमणो कम्मं, उम्मूलए तदट्ठाए ।
उम्मूलिज्ज कसाया, तम्हा उ चइज्ज सयणाई ।१८५।

નરક વિગેરે ચાર ગતિરૂપ સંસાર, અથવા માતા, પિતા, સ્ત્રી વિગેરે ઉપર પ્રેમ છે. તે સંસાર છે તેને જડમૂળથી છેદવાની ઇચ્છા વાળો કર્મને મૂળથી ઉખેડી નાખે તેટલા માટે કર્મોનું મૂળ કષાયો છે, તેને દૂર કરે.

माया मेत्ति पिया मे, भगिणी भाया यपुत्तदारा मे।
अत्थंमि चेव गिद्धा, जम्मणमरणाणि पावंति ॥१८६

અને તે દૂર કરવા માટે પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે માતા પિતા

જેમ મૃત્યુને આવતા અકાળ નડતો નથી તેમ ધ
અનુષ્ઠાન કરતાં પણ અકાળ નડતો નથી, ત્યારે ક
કાળ અકાળનો સમુચ્ચય થાય છે. એ માટે કહે છે.
માટે અર્થાત્ જેને પ્રયોજન છે, તે તેને માટે કરે છે.
ધાન્ય. સોનું બે પગવાળાં દાસ દાસી અને ચાર પગ
ઘોડા વિગેરે તથા રજ્ય સ્ત્રી વિગેરેનો સંસારમાં
અમુક કારણે સંયોગ થાય છે તેને માટે અથવા તો ઇન્દ્ર
વિષય તેનો સંયોગ અથવા માતા પિતા વિગેરેનો સં
વડે તેને માટે સંસારી જીવો કાળમાં અથવા અકાળમાં
રનારા થાય છે.

કોઇ અર્થ એટલે રત્નકુપિ વિગેરે અથવા કોઇ
લોભને લીધે સ્વાર્થી બની કાળ અકાળ જોયા વિના
શેઠ માફક કરવા મંડે છે. તે મંમણ શેઠનું દૃષ્ટાંત કહે
શેઠે અતિશય ધન છતા યુવાવસ્થામાં (સુખ ભોગવવું છો
જળ સ્થળને માર્ગે જુદા જુદા દેશોમાં માલ મોકલીને વહ
ગાડાં ઉંટની મંડળી વિગેરેના ભારથી ભરેલાં મોકલીને
મેળવ્યા છતાં સંતોષ ન પકડયો) પછી ભર ચોમાસામાં
રાત્રી સુધી મૂશળ પ્રમાણ જળ ધારા પડતે વરસાદથી
પાણી એક જગ્યાએ સ્થિર થયા પણ આ શેઠ સંતોષ
પકડતાં પોતાના શહેરની નજદીકમાં રહેલી મહા ન
પુરમાં તણાઇ આવેલા લાકડાં લેવાની ઇચ્છા વાળો

ઉપભોગ ધર્મ નકરતાં બધા શુભ પરિણામને છોડીને ફક્ત ધન મેળવવામાંજ તૈયાર થયો તેજ કહ્યું છે.

"उक्खणइ खणइ निहणइ रत्तिं, ण सुअति दियावि य ससंको।
लिंपइ, छपइ, सययं, लंछियपडिलंछिय कुणइ ॥१॥

ધન લોભી ઉંચેથી ખોદે છે. તથા ખાણ ખોદે છે તથા જીવોની હિંસા કરે છે. રાત્રીમાં સુતો નથી દિવસે પણ ચિન્તા વાળો હોય છે. કર્મથી લેપાય છે વિચાર કરતો પડી રહે છે તથા હમેશાં લાંછિત તથા પ્રતિ લાંછિત (લજ્જાસ્પદ રૂપ પણ કરે છે.

भुंजउ न ताव रिद्धो, जेमेइ नाविय अज्ज मज्झेहं।
नवि य वसीहामि घरे, कायव्वमिण पहुं अज्जं ।२।"

કોઈ કહે ખા તો પણ પોતાનો વેપાર પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી તેને ખાવાનું સુઝતું નથી તેથી કહે કે હું સ્નાન નહીં કરૂં તેમ ઘરમાં રહીશ નહીં અત્યારે મારે બહુ કામ છે. (કૃપણ લોભીઓ કંઇ પણ સુખ છતે ધને ભોગવતો નથી તેમ દાન પણ આપતો નથી).

વળી લોભીના અશુભ વેપારો બતાવે છે.

આ સૂત્રમાં અનુરૂપ શબ્દ છે. તેનો અર્થ આ છે. તે લોભથી [illegible] ચિત્ત- કરણ વાળો તથા કર્મ્ય [illegible]

તે કાનના પરિજ્ઞાનમાં બુઢ્ઢાપાના પ્રભાવથી જે
શક્તિ કમી (બહેરાશ) થાય તેથી તે પ્રાણી બુઢ્ઢાપામાં,
તેવાજ રોગના ઉદયના વખતમાં મુઢભાવપણાને
જેથી કરવા યોગ્ય ન કરવા યોગ્ય, વિવેક જતાં
પણું. ઇંદ્રિયોની શક્તિ કમ થતાં આવે છે. અને તેથી
પ્રાપ્ત કરવું; અને અહિત છોડવું; તેનો વિવેક નાશ
છે. જેમ કાન સંબંધી કહ્યું; તેજ પ્રમાણે આંખનું
બુઢ્ઢાપામા કે, રોગમાં વિજ્ઞાન નાશ પામે છે.

પ્રશ્નઃ—આત્મા સાથે જેમ કાનનો સંબંધ છે,
આંખ સાથે પણ સંબધ છે, ત્યારે આંખની
કાનથી કેમ દેખાતું નથી ?

ઉત્તરઃ—તેમ થવું અશક્ય છે, કારણકે, તેના વિનાશ
તેનો ઉપલબ્ધ (પ્રાપ્ત) અર્થની સ્મૃતિનો ભાવ થાય
અને એવું દેખાય પણ છે કે, ઇંદ્રિયના ઉપઘાત (નાશ
પણ તેનો ઉપલબ્ધ અર્થનું સ્મરણ થાય છે. જે
ઘોણું ઘર. તેમાં બેઠેલો પુરુષ પાંચ બારીઓથી દેખાવડે
કંઇ પદાર્થ હોય; તે બારીમાંથી કોઇપણ બારી ઢાંકતાં
જોયનું; તે યાદ આવે છે, તેવીજ રીતે મેં કાનવડે,
અથવા આંખવડે ધીમો (ધીમાશથી) પદાર્થ જોયો; અને
આ કાન, જાણ્યો અથવા આંખથી સ્ફુટ (ખુલ્લો) અને
પદાર્થ જોયો, તે ઇંદ્રિયોની કરણપણાની અવગતિ (
છે, તેથી આત્મા સાથે દરેક ઇંદ્રિયોનો સંબધ છે.

વાદીની શંકા-જો, એમ છે તો; બીજી પણ ઇંદ્રિયો કેમ ન લીધી ? (બીજી કઇ ઇંદ્રિયો છે ? એવું પૂછો તો બતાવીએ છીએ) જેવી કે જીભ હાથ પગ ટટ્ટી અને બની ઇંદ્રિયો તથા મન એ કેમ ન લીધી ? જેમકે બોલવાથી તે પણ જીભ ઇંદ્રિય છે. તથા લેવા મુકવા હાથ ઇંદ્રિય છે. ચાલવામાં પગ ઇંદ્રિય છે. તથા મળ ામાં ટટ્ટીની ઇંદ્રિય છે: અને સંસારી આનંદ ભોગવવા- ગુહ્ય ઇંદ્રિય છે. તથા વિચાર કરવામાં મન ઇંદ્રિય છે. ૬ ઇંદ્રિયો પણ આત્માને ઉપકાર કરે છે. તેથી તેમાં કરણ પણું ઘટે છે. અને કરણપણાથી ઇંદ્રિય પણું તેથી બધી મળીને અગીઆર ઇંદ્રિયો થાય છતાં તમો ઇંદ્રિયો કેમ બતાવો છો ?

જૈનાચાર્યનો ઉત્તર-એમાં કંઇ દોષ નથી કારણકે આત્માના વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિમાં જે વિશેષ ઉપકારક છે. તેજ કરણ (જેના વડે કાર્ય થાય તે) પણે થી પાંચજ ઇંદ્રિયો છે. અને જીભ હાથ પગ વિગેરે મા સાથે સાધારણ રીતે એક પણે હોવાથી કરણ પણે ણી નથી અને કંઇ પણ ક્રિયાના ઉપકાર પણાથી કરણ પણું માનીએ તો તે પ્રમાણે "ખૂ" (પાંપણ) તથા ઉદર (પેટ) વિગેરે પણ ઇંદ્રિયો થવાનો સંભવ વાથી તેનામાં પણ કરણ પણું થાય, વળી ઇંદ્રિયોના

તું એનો નથી કે આ અતિદુર્લભ સંસાર સમુદ્રથી ભ્રષ્ટ થએલા મનુષ્યને આગીઆના કીડાના પ્રકાશવા જેવું અથવા વિજળીના ચમકારા જેવું સંસારી સુખ છે.

વળી શાસ્ત્રકાર કહે છે કે. શા માટે પ્રમાદ ન કરવો! સાંભળો. તારી વય (ઉંમર) દિવસે દિવસે વ્યતીત થાય છે. જુવાની ચાલી જાય છે! (મૂળ સૂત્રમાં વય અને જુવાની એક છતા જુવાનીમાં મોહ થાય માટે તે જુદું બતાવેલું છે.) જુવાનીમા ધર્મ. અર્થ અને કામ ત્રણે સધાય છે. માટે, મોહમા ન પડતાં. તેમાં ધર્મ સાધી લેવો ગુરૂ કહે છે કે હે શિષ્ય! તે જુવાની જલ્દીથી જાય કહ્યું છે કે.

"नइवेगसमं चवलं, च जीवियं जोव्वणं च कुसुम सोक्खं च जं अणिच तिण्णवि तुरमाण भोज्झाइं॥

નદીના પૂર સમાન તારૂં જીવિત ચપળ છે. અને વાની ફુલની સમાન. (જલ્દી કરમાય તેવી.) છે સંસા સુખ અનિત્ય છે અને તે જીવિત જુવાની અને સુખ ત્રણે શીઘ્ર ભોગવવાનાં છે. (જલ્દી વિતી જનારાં છે.)

આ પ્રમાણે માનીને સાધુએ વિચારવું કે. વિહાર કરવો તે વધારે સારૂં છે. (જે સાધુઓ ચાલવાથી કંટાળી એક જગ્યાએ પડી રહેતા હોય તેમણે ઉપરનું રહસ્ય વિચારવા જેવું છે.)

પણ જે સંસારના સુખ વાંચ્છકો છે, તેઓ અસંયમ જીવિત ને સુખકારી માને છે. તેમની શું દશા થાય છે. તે સૂત્રકાર કહે છે.)

जीविए, इह जे पमत्ता, से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता, विलुंपित्ता उद्दवित्ता उत्ता सइत्ता, अकडं करिस्सामि, त्ति मण्णमाणे, जेहिंवा सार्द्धि संवसइ, ते वा णं, एगया नियगा तं पुव्विं पोसेंति, सो वा ते नियगे पच्छा पोसिज्जा, नालं ते तव ताणाए 'वा' सरणाए 'वा' तुमंपि तेसिं, नालं ताणाए वा सरणाए वा (सू. ६६)

જેઓ પોતાની વય વીતે છે, તેને જાણતા નથી તેઓ વિષય કષાયમાં પ્રમાદી થાય છે. તેઓ રાત દિવસ કલેશ પામતા કાળ અકાળમાં ઉદ્યમ કરી જીવોને દુઃખ આપનારી ક્રિયા (આરંભો.) કરે છે. સંસારી ગુણમાં રહીને વિષયના અભિલાષમાં પ્રમાદી બની સ્થાવર અને ત્રસ જીવોના ઘાતક બને છે. (બહુ વચનને બદલે. એક વચન મૂળ સૂત્રમાં છે. તે જાતિની અપેક્ષાએ જાણવું) તથા કાન નાક વિગેરેને છેદનારા પણ છે. તથા માથું આંખ પેટ વિગેરેને ભેદનારા પણ છે. અને કપડાની ગાંઠ વિગેરેને છોડીને ચોરનારા પણ છે. ગામની લુંટ કરનારા પણ છે. તથા વિષ તથા

થતા તેને ત્યજે છે (ક્ષયરોગીના ક્ષ પ્રથમ મૂકે છે
અથવા મતાને ઘણો કંટાળો આપેલો ને મા તેની
તેની ઉપેક્ષા કરે એટલે ચાહે સગા નથી. અથવા
તોપણ તે રોગથી બચાવવા કે શરણું આપવા સમર્થ
ત્યારે રોગીએ શું કરવું ! તે ગુરૂ કહે છે કે સમતાથી
કરવું.

जाणित्तु दुक्खं पत्तेयं साय (सू- ६८)

આ પ્રમાણે બુધ્ધિમાને દરેક પ્રાણીનું દુઃખ કે સુખ
પુન્ય પાપથી આવેલું છે. તે વિચારવું એટલે તત્વ
દુઃખ આવતાં પોતાના કરેલાં કર્મનું ફળ અવશ્ય
પડશે. માટે હાય પીટ ન કરવી કહ્યું છે કે.

"सह कलेवर ' दुःखमचिन्तयन्, स्ववशता हि
स्तव दुर्ल

बहुतरं च सहिष्यसि जीवहे ! परवशो न
गुणोऽस्ति ते

હે શરીર. તું બીજો વિચાર કર્યા વિના દુઃખને
કારણકે હાલ તને સ્વવશતા મળી છે. તે દુર્લભ
એનું હાયપીટ કરીશ તો પરભવમાં ઘણાં દુઃખ
પડશે ત્યાં પરવશતા છે. તને ત્યાં વિશેષ લાભ નથી

એથી જ્યાં સુધી કાન વિગેરેની શકિત નબળી

તારા સગા તને બુઢ્ઢો થતાં ન નિંદે અને દયા લાવીને તારૂં પોષણ કરવાનો વખત ન આવે તથા ક્ષયરોગી થતાં ઘરમાંથી ન કાઢે ત્યાં સુધી તું તારો આત્માર્થ (પરલોકનું હિત) સાધીલે તે બતાવે છે.

अणभिक्कंतं च क्खलु वयं संपेहाए (सू. ६९)

(મૂળ સૂત્રમાં „ ચ „ વિશેષ પણ માટે છે. ખલુ શબ્દનો અર્થ પુનઃ-થાય છે.) આ પ્રમાણે પોતાની ઉમર જતી જોઈને સંસારી જીવ ઘેલો બને છે. એવું પૂર્વે કહેલું છે. માટે તેપશ્ચાત્ તાપ ન કરવો પડે તેથી જુવાનવસ્થામાં બુધ્ધિથી વિચારીને આત્મ હિત કરે.

પ્રશ્ન-શું જુવાનીમાં જ આત્મહિત કરવું. ? કે બીજી વખતમાં પણ કરવું !

ઉત્તર-બીજાએ પણ આત્મહિત જ્યારે સમજ્યો હોય ત્યારે કરી લેવું. અર્થાત્ બોધ મલે. ત્યારે ધર્મ સાધી લેવો તે બતાવે છે.

खणं जाणाहि पंडिए (सू. ७०)

ક્ષણ તે ધર્મ કરવાનો સમય છે. તે આર્યક્ષેત્ર ઉત્તમ કુળ વિગેરે છે. અને નિંદાયોગ્ય, પોષણ કરવા યોગ્ય તથા તજવાના દોષથી દુષ્ટ છે. તેવા જરા (બુઢ્ઢાપો) બાળક પણું અથવા રોગ છે. તે ન હોય ત્યારે ગુરૂ કહે છે. હે પંડિ

અનર્થ સમજવા અથવા આત્માને માટે જે પ્રયોજન આત્માર્થ છે. અને તે ચારિત્રનું અનુષ્ઠાન જાણવું. "આયત" તે અપર્યવસાન (અનંતપણા) થી મોક્ષ તે મોક્ષ અર્થ છે. તેને સાધી લે. અથવા આયતાર્થ તેજ જેનું પ્રયોજન છે એવા પૂર્વે કહેલા સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્ર છે તેમાં નિવાસ કર એટલે શાસ્ત્રોના અનુષ્ઠાન વડે તું આરાધ, અને પછી પણ વચન વીગેરે તે વિચારીને અવસર મેળવીને કાન વિગેરેનું જ્ઞાન થતું જાણીને આત્માર્થને આત્મામાં ધારણ કરજે.

અથવા તે આત્માર્થવડે એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આત્માર્થવડે આત્માને રંજીત કરજે. (તેમાં આનંદ માનજે) અથવા આયતાર્થ જે મોક્ષ છે. તેને ફરીથી સંસારમાં આવવું પડે તે માટે શાસ્ત્રમા કહેલી વિધિથી અનુષ્ઠાન કરીને આત્માવડે (મોક્ષને) પામજે.

આ પ્રમાણે સુધર્મોસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે. મેં વર્ધમાનસ્વામી પાસે અર્થથી જે સાભળ્યું. તે હું તને સૂત્ર રચના વડે કહું છું. આ પ્રમાણે બીજા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશો.

પહેલા ઉદ્દેશાનો બીજા ઉદ્દેશા સાથે આ પ્રમાણે સં છે કે વિષય-કષાય તથા માતા-પિતા વિગેરેનો પ્રેમ વિ

ી જે બંધન તે લોક છે. તેનો વિજય કરવાથી અર્થાત્ ગ દ્વેષને છોડી સમભાવ ધારણ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ ાં અને તેનો હેતુ ચારિત્ર છે. જેમ સંપૂર્ણ ભાવને અનુભવે છે, આ રૂપવાળો આ અધ્યયનનો અર્થ અધિકાર પૂર્વે કહ્યો ; તેમાં માતાપિતા વિગેરે લોકનો વિજય કરવાથી આ અને બુઢ્ઢાપાની અશક્તિથી જ્યાંસુધી અશક્ત ન થાય; ર પહેલાં આત્માર્થ તે સંયમને આરાધવો; એ પહેલા દેશામાં કહ્યું: અને આ બીજા ઉદ્દેશામાં પણ તે સંયમને ળતાં કદાચ તે જીવને મોહનીયકર્મનો ઉદય થવાથી અરતિ ય; અથવા અજ્ઞાનકર્મ વિગેરે, તથા લોભના ઉદ- યથી ર્વકર્મના દોષથી સંયમમાં સ્થિરતા ન રહે; તો ઉત્તમ ાધુએ તે અરતિ વિગેરેને દૂર કરી જેમ, સંયમમાં દઢતા થાય મ કરવું. તે આ બીજા ઉદ્દેશામાં બતાવ્યું છે. અથવા ૮ પ્રકારનાં કર્મ જેમ દૂર થાય; તે આ અધ્યયનના અર્થા- ધિકારમાં કહ્યું છે, તે કેવી રીતે કર્મક્ષય થાય તે બતાવે છે.

रइं आउट्टे से मेहावी खणंसि मुक्के (सू० ॥७२॥

તે પૂર્વસૂત્ર સાથે ... સંબંધ કહેવો જોઇએ તે બતાવે છે. ૭૧ મા સૂત્રમાં કહ્યું :—આત્માર્થ તે સંયમ છે. તેને સારી રીતે ... સંયમમાં કદાચિત અરતિ થાય; તેથી ઉપદેશ ... અરતિ ન કરવી; તે આ ૭૨ ... સૂત્રમાં બતાવ્યું ...

अन्नाणकम्मलोभा, इएहिं अज्झत्थ दोसेहिं ।

(પહેલા ઉદ્દેશામાં નિર્યુક્તિની ગાથા ઘણી કહી, આ ઉદ્દેશામાં આ એકજ છે, તેથી મંદબુદ્ધિવાળા આરેકા (શંકા) થાય કે, આ એક પણ પહેલ હશે; તે શંકા દુર કરવા બીજો ઉદ્દેશો એવું ગાથામાં પડયું છે.) બીજા ઉદ્દેશામાં બતાવ્યું કે, કોઇ કંડરીક સાધુને ૧૭ પ્રકારના સંયમમાં મોહનીયના ઉદયથી અ થાય; અને તેથી સંયમમાં ઢીલાપણું થાય; અને તે મો ઉદય મનમા રહેલા જે દોષો છે, તેનાથી થાય છે, તે અજ્ઞાન, લોભ, વિગેરે છે.

એટલે આદિ શબ્દથી ઇચ્છા મદન કામ વિગેરે લેવા તે અજ્ઞાન લોભ કામ વિગેરેથી સાધુને અરતિ છે. તે બતાવ્યું શંકા-અરતિવાળા બુધ્ધિવાનને આ આ સૂત્રવડે ઉપદેશ અપાય છે કે સંયમમાં અરતિ થા બુધ્ધિવાન સાધુએ અરતિદુર કરવી પરંતુ સંસારનો સ્ જાણેલો આવુ કહેવાથી તે અરતિવાળો થાય નહી અ અરતિવાળો થાય તો સંસારનું સ્વરૂપ જાણનારો વિદ્ કહેવાય આ બેને પરસ્પર વિરોધ હોવાથી જેમ એક જ છાયા અને તડકો ન રહે તે અહીં તે બુધ્ધિમાન ન અથવા અરતિવાળો ન કહેવો. કહ્યું છે કે.

तज्ज्ञानमेव न भवति यस्मिन्नुदिते वि

स्तः कुतोऽस्ति शक्तिर्दिनकरकिरणाग्रतः स्था-
तुम् ! ॥१॥"

જેમ ઉદયથી રાગ-અણુ (અંધકારમય) ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાન ન હોઈ શું કારણ કે જ્યાં સૂર્યનાં કિરણો પ્રકાશીત થયાં હોય ત્યાં અંધકારને રહેવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય? ગેરે છે.

જે અજ્ઞાની જન મોહથી વિશ્વમાં વિહાર કરે તે વિષય આદિ વિકાર (નથી) રાગદ્વેષ વિગેરે સર્વ લોકોને અમન્દ પડ્યું છે, તેમાં રતિરૂપે અને સંયમમાં અરતિ છે.

अज्ञानान्धा, ग्रहुलवनिताबाह्वविक्षेपिताल्पैः
ने सक्ति दधति विवशा, भोगतृष्णार्जने वा: वि-
गहितं भवति हि महन्मोक्षमार्गैकतानं, नाल्पवल्क-
थे. विटपिनि कप त्वंसनित्ति गजेन्द्रः ॥२॥"

અજ્ઞાનથી આંધળા બનેલા, સુંદર સ્ત્રીઓના અપાંગથી મોહિત બનેલા કામીઓ કામમાં પ્રેમ ધારણ કરે છે. અથવા વિષયના વિલાસને મેળવવા ચાહે છે. પણ જેનો વિરક્ત છે, તેનું ચિત્ત મોટા મોક્ષ માર્ગમાં એકતાન થાય છે. કારણ કે હાથી કદી નાના પાતળા વૃક્ષની સાથે બંધાઈ શકતો નથી.

સંસારી જીવ સગાંને પુષ્ટ કરવા મિત્રને પુષ્ટ કરવા એટલે તે શક્તિ વાળાં હશે તો હું તેમની મદદથી દામાંથી બચીશ તથા પ્રેત્ય બળ વધારવા બ્રત. (શ્રી) વિગેરેને તે હણે છે, તથા દેવબળ વધારવા (પ્રસન્ન કરવા) રાંધવા, રંધાવાની ક્રિયા (નૈવેદ્ય કરે છે,) અથવા રાજાનું વધારવા રાજાનું ઇચ્છિત કરે છે, અથવા અતિથિનું વધારવા ચાહે છે, તે અતિથિ નિઃસ્પૃહ હોય છે.કહ્યું છે કે

" तिथिपर्वोत्सवाः सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना अतिथिस तं विजानीयाच्छेपमभ्यागतं विदुः ॥"

જે મહાત્માએ તિથિના, તથા પર્વના-ઓચ્છવો તજ્યા છે, તેને અતિથિ કહેવો; અને બાકી અભ્યાગત કહેવો; તેનો સાર આ છે. તેના માટે મનુ ઓને દુઃખ ન આપવું; એજ પ્રમાણે કૃપણ-શ્રમણ રેને માટે પણ જાણવું જે સંસારીજીવ બીજાઓને કે, પોતાના આલોકના સુખ માટે, તેના માટે જુદી જુદી હિંસકકૃત્યો કરી; એટલે પિંડદાન વિગેરે આપી જીવોને દુઃખ આપે છે, તેઓને અલ્પલાભને બદલે મહા દુઃખ મળવું જાણીને ઉત્તમ પુરુષોતે પાપ ન કરવું છતાં, અજ્ઞાનથી, અથવા મોહથી હણાયલો ભયથી પાપ કરે છે, અથવા કુગુરુના ખોટા ઉપદેશથી પાપોમાં પણ, ધર્મ માની દુષ્ટ કૃત્ય કરે છે, અથવા આશાથી પાપ કરે છે, તે બતાવે છે. અહિં

[illegible] કારણ છે, તેની તે ઋષિઓમાં [illegible] રીતે છે, અથવા [illegible]) [illegible], ([illegible]) વિગેરે જે છે, અને તેમાં ધર્મ [illegible] છે, તથા [illegible] માં પેર. વિગેરેનું માસ ખાઈને [illegible] બનાવે છે, ને વળી પોતે ખાય છે. (આ રીવાજ ગુજરાત વિગેરે દેશમાં નથી; પણ બંગાળ દક્ષિણ વિગેરેમા છે.)

ને આ પ્રમાણે જુદા જુદા ઉપાયોવડે અજ્ઞાનથી ઠગાઈ [illegible] પાપથી છુટવાના બહાને દંડ ભોગવવારૂપ તે હિંસકો પ્રાણીઓને દુઃખ આપનારી કરે છે. અર્થાત્ એક [illegible] સંખ્યના ભવમાં ભોગવવા છતાં પણ છુટાય નહિ એવું અધિક પાપ કરે છે, અથવા પાપથી છુટવું માનીને અજ્ઞાનદશાથી નવાં પાપજ બાંધે છે.

અથવા ન ભોગવેલું દુઃખ મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રાણીઓને દુઃખ આપી પોતે દંડ ભોગવે છે તે આ પ્રમાણે:—

આ અને બીજા લોકમાં, અથવા આ લોકમાં પછીથી કાંઈ [illegible] એવી ઇચ્છાથી તે પાપ કરવામાં વર્તે છે.

અથવા પોતે ધનની આશાથી ગુરૂ બનીને રાજાની સેવા કરે છે, (અને રાજાને ખુશી કરવા પ્રજાને પીડવાના અનેક પાપ કરે છે.) કહ્યું છે કેઃ—

आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि, भोक्ष्या-

मोह किल ययं सततं सुखानि; इत्याशापा
हितमानमानां, कालः प्रयाति मरणावधिरेव.
॥ १ ॥

રાજાને પ્રસન્ન કરીને તેની પાસેથી ધન મેળવીશું
પછી અમે રોજ સુખ ભોગવીશું. આવી આશાથી ધનમાં
પામેલા મનવાળા માણસોને આખી જીંદગી સુધી કાઢ
જાય છે (પણ તેઓ ધર્મ આરાધી શકતા નથી.)

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ, वद मौनं समाचर।
इत्याशाग्रहग्रस्तैः, क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः

આવ જા, પડ, ઉઠ, બોલ, ચુપ રહે આ પ્રમાણે જેમ
મનવાળા છે તે ધનની ઇચ્છાવાળા ગરીબોને વારંવાર
છે. આ પ્રમાણે સારા માણસે સમજીને શું કરવું તે
કાર કહે છે.

तं परिण्णाय मेहावी नेव सयं एएहिं
दंडं समारंभिज्जा, नेव अन्नं एएहिं कज्जेहिं
समारंभाविज्जा, एएहिं कज्जेहिं दंडं समारंभं
अन्नं न समणुजाणिज्जा, एस मग्गे आरिएहिं
इए, जहेत्थ कुसले नो वलिंपिज्जासि, त्ति
॥ सू. ७१ ॥ लोगविजयस्स बितिओ उद्देसो.

ઉદ્દેશ: અધ્યયનમાં પરિજ્ઞા બતાવેલી છે. તેમાં

સ્વકાય અને પરકાય વાળાં દુઃખ દેનારાં શસ્ત્રને સતાવવાં નહીં અથવા પહેલા ઉદ્દેશામાં બતાવેલ વિષય તથા માતાપિતા રાગથી પ્રેમનું અપ્રશસ્ત ગુણમૂળ સ્થાન સમજીને તથા કાળ અકાળે રખડવું તે સમજીને અથવા અમૂલ્ય અવસર તથા સુગુરૂનો બોધ તથા પાંચે ઇંદ્રિયોનું વિશાળપણું તથા વૃધ્ધા વસ્થામાં તેની હાની વિગેરે સમજીને તથા બીજા ઉદ્દેશામાં શરીર શક્તિ વધારવા અથવા સગાં વહાલાંનું ભલું વધારવા દંડનું લેવું (નવા પાપ બાંધવાનું) જ્ઞપરિજ્ઞાવડે જાણીને મર્યાદામાં રહેલ મુનિએ પ્રત્યાખ્યા ન પરિજ્ઞાવડે પાપ કૃત્ય છોડી દેવાં તે બતાવે છે.

પોતે જાતે શરીર શક્તિ વધારવાનાં કે બીજાં દુષ્ટ કૃત્યો કરવા વડે જીવોને દુઃખ ન આપે તેમ હિંસા જુઠ વિગેરે પાપ કૃત્ય બીજા પાસે ન કરાવે, અથવા પાપીઓને મન વચન અને કાયાથી કોઈ પણ રીતે સહાયતા કે અનુમોદના ન કરે.

આવો સર્વ જીવને અભય દાન દેવાનો ઉપદેશ તીર્થંકરે કર્યો છે. તેવું સુધર્મા સ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે.

જ્ઞાન વિગેરેથી યુક્ત ભાવમાર્ગ જેનાથી કોઇ પણ જાતનું ત્રાણ કે દંડ કે પાપ લાગવાનાં નથી તે મન વચન અને કાયાએ કરી કરવો કરાવવો અને અનુમોદવો જોઇએ તેમ કરનારા આર્ય પુરૂષો છે. એટલે જેટલા પાપ ધર્મ છે

તેમને છોડી સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ માર્ગમાં જે જીવો છે તેઓ સંસાર સમુદ્રથી કિનારે પહોંચેલા અને કર્મનો અંશ પણ નાશ કરનાર જીવો સંસારની રહેલા બધા ભાવોને જાણનારા સર્વજ્ઞ તીર્થંકર પ્રભુએ મનુષ્યની સભામાં બધાએ સમજી શકે તેવી તથા મનના સંશય છેદનારી વાણી વડે આ માર્ગ કહેલો છે. તે પ્રમાણે વર્તેલા છે એવો આ માર્ગ જાણીને ઉત્તમ ઉપર બતાવેલાં પાપ કૃત્યોને છોડીને બધાં તત્વ પોતાનો આત્મા પાપોમાં ન લેપાય તેમ સર્વ પ્રકારે કરવું આ પ્રમાણે હું કહું છું બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

હવે ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે.

બીજા ઉદ્દેશાની સાથે ત્રીજાનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે ગયા ઉદ્દેશામાં કહ્યું કે સંયમમાં દ્રઢતા કરવી અને અસંયમમા ઉપેક્ષા કરવી અને તે બંને પણ કષાય દુર કરવાથી થાય તેમા પણ માન ઉત્પત્તિના આરંભથી ઉંચ ગોત્રમાં જન્મી તે ઉત્થાપેલો (અહંકારી) થાય તેથી તે દુર કરવા કહેલ છે તેથી બીજા અને ત્રીજાનો આ સંબંધ છે કે બુદ્ધિમાન સાધુ રાગ દ્વેષમા ન લેપાય તેજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન સાધુ ઉંચ ગોત્રના અભીમાનમાં પણ ન લેપાય શું માનીને અહંકાર ન કરવો તે સિદ્ધાંતકાર બતાવે છે.

से असइं उच्चागोए असइं नीआगोए, नो

नो अइरित्ते, नोऽपीहए, इय संखायं को गोयावाई को माणावाई ? कंसि वा एगे गिज्झा, तम्हा नो हरिसे नो कुप्पे, भूएहिं जाण पडिलेह सायं, सूत्र. ७७

આ સંસારી જીવ અનેક વાર માન સત્કારને યોગ્ય એવા ઉંચગોત્રમાં આવ્યો છે તથા અનેકવાર નીચ ગોત્રમાં જ્યાં લોકો નિંદે તેવામાં પણ પોતે જનમ્યો છે તે કહે છે. નીચ ગોત્રના ઉદયથી અનંત કાળ તિર્યંચગતિમાં સંસારી જીવ રહેલ છે ત્યાર પછી ભટકતો જીવ નામ કર્મની ૯૨ ઉત્તર પ્રકૃતિના કર્મવાળો બની તેવા તેવા આશ્રવ સાથે ઉત્પન્ન થએલો આહારક શરીર તેનું સંઘાત બંધન અંગોપાંગ દેવગતિ તથા અનુપૂર્વી મળી બે તથા નરકગતિ અને અનુપૂર્વી મળી બે એ વૈક્રિય ચતુષ્ક (ચોકડું) એ ૧૨ કર્મ પ્રકૃતિને નિર્લેપ કરીને (દૂર કરીને) બાકીની ૮૦ પ્રકૃતિવાળો બની તેજસ અને વાયુ કાયમાં ઉત્પન્ન થયો ત્યાર પછી મનુષ્યગતિ તથા અનુપૂર્વી મળી બે તે દુર કરીને ઉંચ ગોત્રને પલ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગવડે ઉદ્વલ કરે છે. એથી તેજસ વાયુકાયનો પહેલો ભાંગો થયો તે આ પ્રમાણે નીચ ગોત્રનો બંધ, અને ઉદય પણ, અને તેજ કર્મની સત્કર્મતા (સત્તા) છે. ત્યાંથી નીકળીને બીજી કાયના એકેંદ્રિયમાં આવીને ઉપજે; તો, તેજ ભાંગો થાય; અને ત્રસ-

બીજે સાધુએ ક્રોધ ન કરવો મનમાં વિચારવું કે મારે સ્થાન અથવા બીજાના હલકા શબ્દ સાંભળીને મારે શા માટે માનવું. મેં પૂર્વે તેવું ઘણીવાર અનુભવ્યું છે. દીનતા ન કરવી. કહ્યું છે કે.

"अपमानात्परिभ्रंशा द्वध बन्ध, धन क्षयात्।
प्राप्ता रोगाश्च, शोकाश्च, जात्यन्तर

અપમાનથી નીચ દશા થવાથી અથવા વધ બંધના ક્ષયથી બાળુને ખેદ ન કરવો કારણકે પૂર્વે આ રોગ શોક જુદી જુદી જાતિમાં સેંકડો વાર ભોગવ્યા છે

सेने य अयिम्हहउं पहिएण य आसंते ।
साधाइ दूमोरमि'आहिअएण' हिअंधरं तेण म

પંડિત પુરુષે પ્રતિમા આશ્ચર્ય ન કરવું; અને પ્રતિમા નાખુશ થવું નહિ. ઝાડની ઉપમાવાળા ધ્રુતિને ધરનારા પુરુષને શક્ય છે.

(ઝાડ બધા દુઃખ સહે, પણ ત્યાંથી ખસે નહિ. હૃદય સ્થિર કરી દુઃખસુખ સહેવા)

हंडाण पाहारहो, पुहइवई विमल चंदरयणो।
सोमंय नाम मुणी अगाढ मालालओ।

ચર્ચની કે, પૃથ્વીપતિ નિર્મળ ચંદ્ર છત્રને પડેલાં પીને ભવ્ય, અને તેજ પુરુષ પીને (તેજ

ાથ આશ્રમમાં રહેનારો ભાગ્યવશથી બને છે. (વર્ત-
નમાં જર્મનીનો બાદશાહ કૈસર, તથા રૂશીયાનો ઝાર,
ા અમેરીકાનો પ્રેસીડેન્ટ વિલ્સન, કેવા ઊંચ પદે હતા;
ને હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે, તે વિચારતાં બીજાં માણ-
ને માન કે દીનતા, કેવીરીતે થાય; અથવા એક જન્મમાં
ી જુદી અવસ્થાની નીચ-ઊંચપણાની સ્થિતિ કર્મવશથી
નુભવે છે, તેથી ઊંચ-નીચ ગોત્રની કલ્પના મન-
થી કાઢીને તથા બીજા પણ મનના વિકલ્પ દૂર
ોને શું કરવું ? તે કહે છેઃ—

જીવોને સંસારમાં આવાં ઊંચ-નીચ પદ હમણાં થાય
પછીથી થવાનાં છે, અને પૂર્વે થયાં છે, એવું વિચા-
ને શિષ્યને ગુરુ કહે છે કેઃ—તારી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિથી જાણ
જીવને કર્મવશથી સુખ આવે છે, તેમ દુઃખ પણ
ાવે છે, તથા તેનાં કારણો પણ વિચાર, (જીવે જેવાં
ન્યપાપ કર્યાં હોય; તેવાં સુખદુઃખ મળે છે.

વળી અવિગાન ( )પણે પ્રાણીઓ
ખને ઇચ્છે છે. અહીંયાં જીવજંતુ પ્રાણી વિગેરે શબ્દોપયોગ
ક્ષણવાળાં દ્રવ્યના મુખ્ય શબ્દોને છોડીને "સત્તાવાચિ"
બ્દ "ભૂત" શબ્દને લેવાથી એમ સૂચવ્યું કે, જેમ આ
પયોગ લક્ષણવાળો પદાર્થ અવશ્ય સત્તાને ધારણ કરે છે
 સુખને વાંચ્છે છે, અને દુઃખને ધિક્કારે છે, સુખ

[illegible]

[illegible] તેમને [illegible] [illegible] નથી અને ભાવથી પણ [illegible] નથી [illegible] વિરોધી [illegible] છે.

તેથી દ્રવ્ય અને ભાવથી ભિન્ન એવું [illegible] મારું [illegible] અંધપણું છે, તે [illegible] દુઃખ આપનારું છે. [illegible]

[illegible]ऽपि देव मुग्धोऽन्धो, यस्मात्सर्वक्रियासु परतन्त्रः।
[illegible]स्तमिति मदिवाकर, ममतोऽन्धकारार्णवनिमग्नः ॥१॥

ઉપરાંત મુગ્ધ એવો આંખથી આંધળો છે. કે તે સી[illegible] [illegible]. બધી ક્રિયામાં પરતંત્ર છે. જેને ચક્ષુ નથી તેને [illegible] સૂર્ય અસ્ત થએલો છે અને પોતે અંધકારના સમુદ્રમાં ડુબ્યો છે.

[illegible]दीपिताङ्ग, [illegible]

…प कृपाणे परमार्हितेयम् । को …
…नादिदोषा … कृपाद्दितैरतिचितादि
…नोति … वसन्ततिलका)

… आ अपराध … आंधळाने … पकडनार ओने … आमा जे ओ … ने छोडने तेम … रीते अधमपणुं …

… अन्याय ते प्रगटे … अधिकपणुं छे. … अतर्नु भान नथी ने आ लोक … क्रिया करवाने ने … छे.

"परमैकुलि भवतामकृपयोनितो हि, लोक… श्रवण संभवकारणाः । किं जीवमाह … मुनि यस्य … यदि … नित … सर्वाणि ॥ ३१ ॥ (वसंततिलका)

धर्मना वचन …

કના વચન સાંભળવાના નહેવારથી બહાર થએલ છે. તે
હેરો આ દુનીયામાં કેમ જીવે છે.? કે જેને કહેલા
બ્દો સ્વપ્નમાં મેળવેલા ધનની માફક નિષ્ફળતાએ જાય છે.
त्कलत्रबालपुत्रकमधुरवचःश्रवणबाह्यकरणस्य।
धिरस्य जीवितं किं, जीवन्मृतकाकृति धरस्य ॥२॥
પોતાની સ્ત્રી તથા નાના પુત્રનાં મધુર વચન સાંભ-
ળવાથી વિમુખ એવા બહેરાનું જીવિત જીવતો છતાં પણ
મરેલાનો આકાર ધરનારનું કઈ ગણત્રીમાં છે? (નકામું છે.)
આ પ્રમાણે મુગાંને પણ એકાંત દુઃખનો સમૂહ ભોગ-
વવાનું છે. કહ્યું છે કેઃ—

"दुःखकरमकीर्तिकरं, मूकत्वं सर्वलोकपरिभूतम्।
प्रत्यादेशं मूढाः कर्म्म कृतं किं न पश्यन्ति ? ॥१॥"

દુઃખને કરનાર અપજશવાળું સર્વલોકમાં નિંદાપાત્ર
મુગાપણું છે, તે પોતાનાં કર્મોનું કરેલું ફળ બીજાને ભોગ-
વાતાને મૂઢો કેમ જોતા નથી ? (પોતે પાપ કરશે;
તો, તેનું ફળ ભોગવવું પડશે.)

તેજ પ્રમાણે કાણાપણું પણ દુઃખરૂપે છે. કહ્યું છેઃ—

"काणो निमग्न विषमोन्नतदृष्टिरेकः शक्तो
विरागजनने जननातुराणाम्। यो नैव कस्यचि-
द्रुपैति मनः प्रियत्व, मालेख्य कर्म्म लिखितोऽपि
किमु स्वरुपः ? ॥१॥" (વસંતતિલકા.)

જવું. ક્ષણ માત્ર પણ હઠ લઈ ઉભા ન રહેવું. દાન આપનારી બાઈને કટુ વચન ન કહેવાં કે ગૃહસ્થાવાસને ધિક્કાર છે?

"दिट्ठाऽसि कसेरुमई ? अणुभूयासि कसेरुमा पीयं चिय ते पाणियवं वरि तुह नामग

હે ઉદાર બુદ્ધિવાલી સ્ત્રી! તને જોઈ! હે ઉદ. વાલી! તારો અનુભવ કર્યો! તારૂં પાણી પીધું! નામ સારૂં! આટલું બધુ છતાં પણ તારૂં કાંઈ નથી! (આવું સાધુએ બોલવું નહિ)

કદાચ તે આપે તો લઈને રસ્તો પકડવો. પણ ઉભા રહીને નીચા ઉંચા વચન વડે તેની સ્તુતિ ન કરવી. અર્થાત્ ભાટની માફક તેના ખોટાં ગીતડાં ન

આ બધાનો સાર કહે છે.

આ પ્રવ્રજ્યાના નિર્વેદ રૂપ (શાન્તિથી) દાતાર ઉપર ન તો પણ કોપ ન કરવો, થોડું આપે તો નિંદા ન કરવી તો લઈને ચાલતા થવું. આ મુનિનું મૌન છે. એટલે સાધુનું આ આચરણ છે. તું પણ અનેક ભવ ભ્રમણ કરતાં અમૂલ્ય એવા સંયમને પામીને મલી પાળજે, આમ ગુરૂ શિષ્યને સમજાવે છે. અથવા આત્માને ઉપદેશ આપે છે. કે તું રાગ દ્વેષ ન કરજે ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

દૃષ્ટિથી જોનારાઓને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ આત્મ દ્રવ્ય છોડીને બાકીનું શરીર વિગેરે પણ પારકું જ છે, કહ્યું કે-બહારના પુદ્‌ગળનું બનેલું અચેતન રૂપ કર્મનું સિદ્ધ રૂપ પાંચે શરીરો છે. તેથી શરીર આત્મ પણ લોક વડે બતાવ્યો, તેથી કોઇ શરીર માટે પાપ ક્રિયાઓ કરે બીજો કોઇ દીકરા દીકરી માટે, તો કોઈ દીકરાની માટે તો કોઇ ન્યાત માટે, તેજ પ્રમાણે સંબંધથી જોડ સગાં ધાવ માતા માટે, રાજા માટે દાસ દાસી માટે નોકર નોકરડી માટે આરંભ કરે છે, કોઇ પરોણા માટે કરે છે કોઇ જુદા જુદા પુત્ર વિગેરેને મહેણુક (માટે કરે છે, કોઇ રાત્રીમાં ખાવા રાંધે છે. કોઈ ખાવા રાંધે છે, તે આ બધામાં કર્મ સમારંભ છે, વિશેષ કહે છે.

જલ્દી નાશ પામે તેવી વસ્તુઓને રાખી મુકે દહીં ભાત મેળવી રાખે છે, તથા ઘણો કાળ રહી તેવી વસ્તુઓનો સંચય પણ કરે છે, તે બાક હરડે, દ્રાક્ષ, વિગેરેને સંઘરે છે, આ બધું પરિગ્રહ આજીવિકાના કારણે છે, અથવા ધનધાન્ય સોનું વિગેરે સંગ્રહ કરે છે. આ બધું શા માટે કરે છે તે કહે છે—

આ લોકમાં પરમાર્થ બુદ્ધિવાળા મુનિઓને જ્યારે કરે છે, એટલે કોઇ સ્વાર્થ માટે, તથા કોઇ પરમાર્થ

પ્રભાતમાં કે દિવસમાં ભોજન માટે છે, નિર્વાહ માટે
-પાપક્રિયાઓ કરે છે, અને વિરૂપ શસ્ત્રોવડે બીજા
-પીડા કરે છે. આ પ્રમાણે લોકની સ્થિતિ હોય;
મુનિએ શું કરવું તે કહે છેઃ—

ट्ठिए अणगारे आरिए आरियपन्ने आरियदंसी
धित्ति अदक्खु, से नाइए नाइयावए न समणु-
इ, सव्वामगंधं परिन्नाय निरामगंधो परिव्वए
(सू० ८७)

જે સાધુ સમ્યક્ રીતે નિરંતર સંયમ અનુષ્ઠાનવડે વર્તે
તે જુદાં જુદાં શસ્ત્રોવડે થતી પાપક્રિયાથી મુક્ત થયેલો
તે મુનિને ઘર નથી; તેમ મમત્વ પણ નથી; તેથી તે
ગાર છે, તેમ તેને ગૃહસ્થની માફક દીકરા-દીકરી વહુ
રિને પણ પોષવાં નથી. તે અનગાર પોતે બધાં પાપ-
થી દૂર રહેલ છે, તેથી તે આર્ય છે, તેથી તે ચારિ-
પાળવા યોગ્ય છે. વળી જેની બુદ્ધિ ઉત્તમ છે, તે
ર્ય પ્રજ્ઞાવાળો જાણવો; એટલે સૂત્ર ભણ્યાથી; જેની બુદ્ધિ
માર્ગમાં ખીલેલી છે, તથા ન્યાયમાં મન રમેલું હોવાથી
ન્યાયને જુએ છે, તેથી તે આર્યદર્શી છે, એટલે તે
" પ્રહેલુક ' શ્યામા 'અશન " (પૂર્વ પરોણા વિગેરે
રે રાતે રાંધવું; વિગેરે તેનાથી મુક્ત) છે, તથા પોતે
" અયંસંધિ " છે, એટલે પોતાનાં દરેક કાર્ય યોગ્યવખતે

સંયમ પાળવામાં ઉદ્યમ કરવો. આના સંબંધમાં ભાષ્યકાર કહે છે:—

जं नाणादीयं सच्चं पुण होइ संजमो णियमा।
जह जह मोहेइ चरणं, तह तह कायव्वयं होइ॥

જ્ઞાનાદિ કાર્ય તે સત્ય છે, અને તે સત્ય તે, સંયમ છે, જેમ જેમ ચરણ (ચારિત્ર) નિર્મળ રહે; તેમ વર્તન કરવું.

(ઉપર બતાવેલ ટીકાનાં ટીપણમાં લીધું છે.) ટીકાની ગાથાનો અર્થ નીચે મુજબ છે. જિનેશ્વરે (સ્રીસંગ) છોડીને બાકીનું જે કંઇ કર્તવ્ય છે, તેમાં કોઇ વાતની એકાંત આજ્ઞા કરવાની આપી નથી; તેમ ન કરવાનો નિષેધ પણ કર્યો નથી. એટલે સાધુ શુદ્ધ બુદ્ધિથી જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ માટે ઉપદેશ આપે; અને વર્તે. ફક્ત રાગદ્વેષ વિના સ્રીસંગ થાય નહીં; તેનોજ નિષેધ કર્યો છે.

"दोसा जेण निरुज्झंति जेण खिज्झंति पुव्वकम्माइं।
सो सो मुक्खोवाओ, रोगावत्थासु समणं व॥"

જેનાવડે દોષો દૂર થાય અથવા ન થાય; અને જેનાવડે પૂર્વનાં કર્મ ક્ષય થાય; તે તે મોક્ષનો ઉપાય, છોડીને અનુષ્ઠાન અધુએ કરવા. જેમકે, રોગમાં ઉચિત ઔષધ આપવાવડે, તથા પથ્ય-ભોજનવડે રોગની શાંતિ કરે છે

જ પ્રમાણે સાધુએ ઉત્સર્ગ-અપવાદને આચરવાં; પણ હઠ ન કરવા અને કર્મો ખપાવવાં.

વળી કેટલાંક વચન, જેમ ઉત્સર્ગ ઉપયોગી હોય છે, તેમ કેટલાંક વચન, અનુપયોગી પણ છે, તેથી જરૂર પડતાં અપવાદ; જ પ્રમાણે સાધુનાં અનુષ્ઠાનમાં પણ સમજવાનું છે. નીશિથ ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે:—

उत्पद्यते हि साऽवस्था, देशकालामयान् प्रति ।
यस्यामकार्यं कार्यं स्यात् कर्मकार्यं च वर्जयेत् ॥१॥"

તે અવસ્થા દેશકાળના રોગમાંથી છે. કેટલીમાં, અકાર્ય કાર્ય થાય; અને કાર્ય તે અકાર્ય થાય; માટે દેશ, અને કાળ વિચારી રોગને વૈદ્ય ઔષધ આપવું.

"जावइया उ हेउ भवस्स ते चेव तत्तिया मुक्खे ।
गणाईया लोगा दुण्हवि पुण्णा भवे तुल्ला ॥३॥"

જેટલા હેતુઓ સંસારના છે, તેટલાજ હેતુઓ મોક્ષના પણ છે, અને તે ગણ્યા ગણાય તેવા નથી; પણ બંને બરાબર છે. આ બધાનો પરમાર્થ એ છે કે, સાધુએ રાગ-દ્વેષ કર્યો વિના પોતાની શક્તિને અનુસાર એકાંત ન પકડતાં જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રની આરાધના કરવી.

ઉપર પ્રમાણે " अपसंधि " ત્યાંથી લઈને " काले पगहाइ " સુધી અગીઆર પિંડૈષણા બતાવી છે. આ પ્રમાણે હોય તો પ્રશ્ન થાય છે, અપ્રતિજ્ઞાવાળો આ સૂત્ર વડે

કરનારા ગ્રહસ્થ પાસેથી મળતા આજુવા અને તેમાં મ. (હાષિત) છોડીને વિદોષ જેમ મલે, તેમ વર્તે.

પ્રસ—આવી રીતે ગૃહસ્થોને ત્યાં જતાં જે મલે તે કે તેની કંઇ હદ છે? તે બતાવે છે.

लद्धे आहारे अणगारो मायं जाणिज्ज
जहेयं भगवया पवेईयं, लाभुत्ति न मज्जिज्जा
लाभुत्ति न सोइज्जा, बहुंपि लद्धुं न निहे,
हाओ अप्पाण अवसक्किज्जा (सू० ९०)

સાધુને આહાર મલતાં વિચારે કે હું લઈશ પછી મારે ખાતર નવો આરંભ ગૃહસ્થને પડશે કે નહી તેવું વિચારીને લે, કે જેથી આરંભ ન કરવો પડે; તેવીજરીતે વસ્ત્ર-ઔષધ રેમાં પણ જાણીલેવું; તથા નવો આરંભ ન કરવે પણ પોતાને વધારે પણ ન આવે; તે ધ્યાનમાં રાખે આ હું મારી બુદ્ધિથી નથી કહેતો; પરંતુ જિનેશ્વ ઉદેશાથી માંડીને હવેપછીનું બધુંએ બતાવેલું છે તે કહે

તે જિનેશ્વર ચોત્રીસ અતિશયયુક્ત કેવળ જ્ઞાનીએ માગધી ભાષામાં કહ્યું છે, અને બધી ભાષાવાળા જાં શબ્દોમાં દેવતા-મનુષ્યની સભામાં કહ્યું. આવું સુધર્મ જંબુસ્વામીને કહે છે:—

તથા વસ્તુ મળતાં મને વસ્ત્ર–આહારનો લાભ થયો. હું લબ્ધિમાન છું, એવો અહંકાર ન કરે; તેમ યાચવા છતાં ન મળે તો, દીન પણ બને; એટલે વસ્તુ ન મળતાં ખેદ ન કરે કે, મને ધિક્કાર છે! હું મંદભાગી છું! કે, સર્વને સર્વ વસ્તુ આપનાર દાતાર હોવા છતાં, મને નથી મળતું. તેથી સાધુએ લાભઅ-લાભમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું. કહ્યું છે કેઃ—

"લભ્યતે લભ્યતે સાધુ, સાધુરેવ ન લભ્યતે ।
અલબ્ધે તપસો વૃદ્ધિ, ર્લબ્ધે તુ પ્રાણધારણમ્ ॥૧॥"

મળે તો સારૂં, અને ન મળે તોપણ સારૂં. કારણકે, ન મળે તો, ન ભોગવવાથી તપસ્યાનો લાભ થશે; અને મળવાથી પ્રાણનું ધારણ થશે.

આ પ્રમાણે પિંડપાત્ર, વસ્ત્રોની એષણા બતાવી છે.

હવે વધારે ન સંઘરે તે કહે છે.

ઘણું મળે તો મોહ ન કરે; અને વધારે લઈને રાખી ન મુકે; એટલે થોડો પણ સંગ્રહ ન કરે. જેમ આહાર વધારે ન લે, તેમ સંયમ ઉપકરણ કરતાં વધારે વસ્ત્રપાત્ર વિગેરે ન લે, તે સૂત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—

પરિગ્રહ કહે છે.

ધર્મોપકરણથી જેટલું વધારે ઉપકરણ લેવું, તે પરિગ્રહ છે. માટે વધારે મળતું ન લે, અથવા સંયમ ઉપકરણમાં પણ મૂર્છા કરવાથી પરિગ્રહ છે. કહ્યું છે કેઃ—

મમતા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ અરતિ, પરનિંદા, માયા (કપટનું જુઠ,) મિથ્યાદર્શન-શલ્યને પોતે ન કરે ન બીજા પાસે ન કરાવે; તથા, પાપ કરનારી પ્રશંસા ન કરે એમ, મન, વચન, કાયાથી ત્યાગ કરે.

પ્રશ્ન:—એક પાપ કરે; તેને બીજાં પાપ લાગે કે

ઉત્તર:—તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે.

सिया तत्थ एगयरं विप्परामुसइ छसु अन्नयरंमि कप्पइ सुहट्ठी लालप्पमाणे, सएण दुक्खेण मूढे विप्परियासमुवेइ, सएण, विप्पमाएण पुढो वयं, पकुव्वइ, जंसिमे पाणा पव्वहिया, पडिलेहाए नो निकरणयाए, एस परिन्ना पवुच्चइ

કોઇ પાપઆરંભમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેનો સમારંભ કરે છે, તે એક પ્રકારનું આશ્રવદ્વાર પ્રારંભે છે, તે છ કાયના આરંભમાં વર્તે છે, તે જાણવું. જોકે, પોતે એકને મારવાનો વિચાર કરે છે, છતાં સંબંધને લીધે સર્વ હણાય છે.

પ્રશ્ન=જ્યારે કોઇપણ એકકાયને હણવા આરંભ કરે ત્યારે બીજી કાયના સમારંભનું પાપ અથવા સર્વ પાપો વર્તે છે તેવું કેમ મનાય?

ઉત્તર—કુંભારની શાળામાં પાણીને અડકવાના વડે જાણવું. એટલે પાણીને અડકતાં પાણી સાથે

કીને સ્પર્શ થાય તેથી બીજી પૃથ્વીકાયનો આરંભ થયો ને પાણીમાં રહેલી વનસ્પતિનો આરંભ થયો, ને દાતના ફીણ આરંભ થાય, ત્યાં રહેલી અગ્ની પ્રદીપ્ત થાય. એ રીતે અગ્નિ બળતાં ત્રસ જીવોનો આરંભ થાય. (માટે બુદ્ધિ કરીને જગ્યાને વિચારીને પગ મૂકવો) અથવા હિંસાદિક આશ્રવદ્વારમાં વર્તવાથી, અથવા એક જીવના પ્રાણાતિપાત (હિંસા) અથવા એક કાયાના આરંભથી સર્વ જીવોનો પણ ઘાતક સમજવો, તથા પ્રતિજ્ઞા હોવાથી તે બીજું પાપ બાંધે છે. કારણ કે જીવ હિંસાની આજ્ઞા તીર્થંકરે આપી નથી, તથા પ્રાણીઓના પ્રાણ લેવાની આજ્ઞા પ્રાણીઓ આપતા નથી, માટે ચોરીનો દોષ છે, તથા સાવદ્ય ગ્રહણ કરવાથી પરિગ્રહવાળો પણ છે, અને પરિગ્રહમાં મૈથુન તથા રાત્રી ભોજન પણ આવે, કારણ કે ગ્રહ કાર્ય કેવળ સ્ત્રી ભોગવાય નહીં. એથી એકના આરંભમાં બધી કાયનો આરંભ છે, અથવા ચાર આશ્રવદ્વારને રોકયા વિના ચાર મહાવ્રતમાં તથા તથા છઠ્ઠા રાત્રી ભોજન વિરમણવ્રત કેવી રીતે થાય ? એથી બધાનો આરંભ લાગે અથવા એક પાપ આરંભ કરે, તે અકર્તવ્યમાં પ્રવર્તવાથી છએ કાયના આરંભનો દોષિત છે, અથવા જે એક પણ પાપ કરે, તે આઠ પ્રકારના કર્મને ગ્રહણ કરી વારંવાર તેમાં પ્રવર્તે છે.

પ્રશ્ન—શા માટે તે પાપ કરે છે ?

ઉત્તર—સુખનો અર્થિ તે વારંવાર અશુભ અને કાયાથી દોડવા-કુદવાની ક્રિયા કરે છે, અને પૈ કરવા ઉપાયોને મનથી ચિંતવે છે, તે કહે છે. પૈ કરીને પૃથ્વીનો આરંભ કરે છે, સ્નાન માટે પાણીનો વા માટે અગ્નિનો, ગરમી દૂર કરવા હવાનો (પં તથા ખાવાને માટે વનસ્પતિ અથવા પશુ હત્યા આરંભ કરે છે, આ પાપ કરનાર ગૃહસ્થ અથવા સાધુ રસનો રસીઓ બનીને સચિત્ત લવણ વનસ્પ વિગેરેને ગ્રહણ કરે છે, તથા બીજી વસ્તુ પણ તે સમજી લેવું.

આ પ્રમાણે જે વધારે બોલનારો હોય, તે પા બીજા નવા જન્મના દુઃખ રૂપી લાકડું કર્મ વાવે છે, અને તેથી દુઃખના લાકડું કાર્ય પ્રક તેણે અહીં કર્યું માટે આત્મીય (પોતાનું) તે પાપ કર્મના વિપાકનો ઉદય થતાં મૂઢ માણસ ન જાણવાથી, ધર્મ કરવાને બદલે સુખને મેળવવ દુઃખ આપવાનાં કૃત્યો કરે છે, અર્થાત્ સુખ ...વમાં પણ દુઃખજ પામશે. કહ્યું છે કેઃ—

.द्विट सुखलिप्सुः, मोहान्धत्वाद दृष्ट
.र्गा कर्माणि चेष्टां तथा तथा दु:खमादत्ते

દુઃખનો દ્વેષી, સુખનો ચાહક, મોહથી આંધ

જી. કેમકે ન [illegible] છે, તેનાથી [illegible] દિન [illegible]. [illegible] છે, એટલે [illegible] છે, [illegible] અપાર [illegible] પણ [illegible] જાણ્યું છે. [illegible] છે, [illegible] છે, તે [illegible] અનેક અત્યંત દુ:ખના માટે તેણે તેણે આરંભ કરે છે, એટલે શરીરના અને મનના દુ:ખના ભાજનોને પામીને અનંત કાળના સંસાર ભ્રમણની પાત્રતાને પામે છે વળી મુરખી બીજી બાબતોની પરંપરા બતાવે છે, એટલે પોતાના આત્મા વડે મદ વિગેરેના પ્રમાદથી એટલે ઇંદ્રિયોના વશ થવે, કષાયો કરવા, વિકથા કરવી, અથવા ઘણી નિદ્રા કરવાથી જુદું જુદું વ્રત (પાપના આગમ) કરે છે. અથવા વધ એટલે પોતાનાં કર્મ વડે જેમાં જીવો ભ્રમણ કરે છે તે વધ સંસાર જાણવો, એટલે એક એક કાયમાં ઘણો કાળ રહે- વાથી તેનો અનંતોકાળ દુ:ખમાં વીતે છે.

અથવા કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીએ; તો, પોતાના જુદી જુદી રીતે કરેલા પ્રમાદથી બંધાયતાં કર્મવડે વધ એટલે, કેદપણું અવસ્થા ભોગવે; તે એકેંદ્રિય વિગેરેમાં કલલ, અર્બુદ વિગેરેથી લઇને, એક દિવસના જન્મેલા બાળક

फामिआसि त्तिबेमि ॥ नारइं सहई वीरे, वीरे सहई रतिं । जम्हा अविमेण वीरे, तम्हा वीरे रज्जइ ॥१॥ (सू. ९८)

સંસારી જડ વસ્તુમાં મારાપણાની મતિ તેને જે છે પરિગ્રહના કડવાં ફળને જાણે છે, તે છોડે છે. તે પરિગ્રહ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે છે, તે બંને પ્રકારે પરિગ્રહની બુદ્ધિ છોડવાથી અંતરનો ભાવ પરિગ્રહ પણ નિષેધ કર્યો, અને પરિગ્રહની બુદ્ધિ વિષયનો પ્રતિષેધ કરવાથી બહારનો દ્રવ્ય પરિગ્રહ પણ તજવાનો કહ્યો અથવા કાકુન્યાયે લઇએ તો એમ અર્થ થાય કે, જે પરિગ્રહના વિચારનું મલિન જ્ઞાન છોડે, તેજ પરમાર્થથી બહાર અને અંદરનો પરિગ્રહ છોડે છે, તેનો અર્થ આ છે.

સંબંધ માત્રથી ચિત્તના પરિગ્રહની કાળાશનો અભાવ જેમ નગરમાં સાધુ રહે, અથવા પૃથ્વી ઉપર બેસે, જેમ જીનકલ્પી મુનિને નિષ્પરિગ્રહતાજ છે, તેમ સ્થવિર કલ્પીને પણ જાણવું, તેથી શું સમજવું તે કહે છે.

જે મુનિ જાણે છે કે મોક્ષમાં મુખ્ય વિઘ્નો કે તથા સંસાર ભ્રમણનું કારણ છે, તે પરિગ્રહ મમત્વથી છૂટવાના વિચારવાળો છે, તેજ દેખનો છે, તેણેજ મોક્ષનો માર્ગ જ્ઞાનાદિક જોયું છે, તે દ્રષ્ટ પથ છે.

અથવા દૃષ્ટ ભય લઇએ તો સાતે પ્રકારનો ભય

શરીર વિગેરેના મમત્વથી સાક્ષાત્ દેખાય છે, અથવા વિષય-ના પરંપરાએ જણાય છે, તે સર્વે પ્રકારના ભયને જાણનારો નિશ્ચયથી થાય છે, તેનો વધારે ખુલાસો કરે છે.

જેમ મમત્વ ન કરે, પરિગ્રહ ન રાખે, દૂર જાય છે, તેમ સમજીને પૂર્વે બનાવેલા પરિગ્રહને તે જ પરિજ્ઞા વડે જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે છોડનાર મુનિ પરિગ્રહના આગ્રહવાળા એકેંદ્રિયાદિ સંસારી-જીવડાને દુઃખી જાણીને પોતે મહાગુણી કરાવનારી મમત્વબુદ્ધિ (પરિગ્રહને) ત્યાગે છે, તેજ મુનિ ખરૂં સંયમના વિવેકને જાણનારો છે તેને શું કહે છે. તું સંયમ અનુષ્ઠાનમાં યોગ્ય રીતે ઉદ્યમ કર,

અથવા, આઠ પ્રકારનાં કર્મને અથવા, કર્મનું મૂળ ક્રોધાદિ છ રિપુવર્ગ છે, તેને અથવા, વિષયકષાયને જીતવા પરાક્રમ કર એવું હું કહું છું.

તે મુનિ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમ કરનારો પરિગ્રહના આગ્રહને છોડનારો મુનિ કેવો થાય છે તે કહે છે:—

(સારાં કામમાં વિઘ્ન વધારે આવે તેમ) કદાચ તે સંસારનો ઘર, સ્ત્રી, ધન, સોનું વિગેરે પરિગ્રહ છોડનાર અકિંચન મુનિને સંયમ અનુષ્ઠાન કરતાં મોહનીયકર્મના ઉદયથી સંયમમાં અરતિ થાય; તોપણ, તે સંયમ સંબંધી અરતિને પોતે સહન કરે; (તેમાં મન ન રાખે;) પણ

મતનો પેઢાલનો પુત્ર સત્યકી ઊમાના દ્રષ્ટાંતને
દ્વેષી થાય છે. (બીજા મતના ગુણો ન જોતાં ક
કથાઓ જોડી કાઢેલ છે, તેવી કથા કહેતાં બીજા મતવા
ક્રોધ થાય છે. માટે, બને ત્યાંસુધી ગુણપ્રાપ્તિનીજ
કરવી;) અથવા- ભીખારી કાણોકુંટ (હાથપગની ખોડવ
તેને ઊદેશીને ધર્મફળના ઊપદેશરૂપ-કથા કહેતાં તેને
થાય. આ પ્રમાણે, વિધિ ન જાણનારો કથા કહે; તો,
બાધા (પીડા) થાય છે, તથા તેમાં પરલોકનો પણ
લાભ નથી વિગેરે જાણવું. જોકે, સુમુક્ષુને ધર્મકથા
હીત માટે કહેતા પુન્ય છે, પણ જો, કહેનાર સભાને
ઓળખે; અને દ્વેષનું વચન બોલે; તો, તેને
પુન્ય બનાવ્યુ નથી.

અથવા રાજાનું અપમાન થતાં ધર્મકથા કે
સાધુને કહે; એટલે, રાજા પશુવધનો યજ્ઞ કરે; તથા,
હોમ, વિગેરે કરે; તેમાં, ધર્મ માનતો હોય; તે
ધર્મકથા કહેનાર સાધુ રાજાના સાંભળતાં કહે કે:—
ધર્મ નથી; તો, રાજા ક્રોધી થઈને દુઃખ આપે.

અથવા, જે જે અવિધિએ કહે; તેમાં પણ
શ્રેય નથી. તે બતાવે છે

આસુરુ પર્ષદની સભામાં પશુહિંસુ દ્રષ્ટાંત વિગેરે
અધૂત ભાષામાં કહેવું તે અનુચિત છે, તથા મૂર્ખાની

ત્ત સમજાવવા જવું; તે પણ અનુચિત છે. એજ પ્રમાણે ઇપણ અનુચિત કાર્ય કરતો સાધુ જૈનધર્મની હીલનાજ રે છે, અને તેને પાપનોજ બંધ છે, તેનું કલ્યાણ વાનું નથી; માટે, તેવા વિધિ ન જાણનારા પુરૂષે મૌન ારણ કરવું વધારે સારૂં છે. (કે બીજાને ક્રોધ ઉત્પન્ન કરી અશુભકર્મ પોતે ન બાંધે.) કહ્યુ છે કેઃ—

"सावज्जणवज्जाणं, वयणाणं जो न याणइ विसेसं।
वुत्तुंपि तस्स न खमं, किमंग पुण देसणं काउं ॥१॥"

જેને સાવદ્ય, અને નિર્વદ્ય વચનનું જાણપણું નથી; તેને બોલવાનો પણ અધિકાર નથી. તો, તેને ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર ક્યાંથી હોય ? આ પ્રમાણે છે. તો, ધર્મકથા કેવીરીતે કરવી તે કહે છેઃ—જે, પોતાની ઇંદ્રિયોને વશમાં રાખનારો છે, વિષય વિષનો વેરી છે, સંસારથી ઉદ્વેગ મનવાળો છે, અને વૈરાગ્યથી જેનું હૃદય ખેંચાયલું છે, તેવો માણસ ધર્મને પૂછે; તો, તે સમયે આચાર્ય વિગેરે ધર્મકથા કહેનારે વિચારવું કે, આ પુરૂષ કેવો છે ? મિથ્યાદૃષ્ટિ છે કે ભદ્રક છે ? અથવા, કેવા આશયથી પૂછે છે ? એનો ઇષ્ટદેવ કયો છે ? એણે કયો મત માન્યો છે ? વિગેરે વિચારીને યોગ્ય ઉત્તર સમય ઉચિત કહેવો તે બતાવે છે

એનો સાર આ છે કે ધર્મ કથાની વિધિ જાણનારે પોતે આત્મામાં પરિપુર્ણ હોય તે સાંભળનારનો વિચાર કે

ક્ષય કરવાનો ઉદ્યમ કરનારા મોક્ષાભિલાષીઓને કર્મ
કરવાની વિધિ બતાવનાર પણ છે, તે મેધાવી, કુશળ,
મુનિ છે, તથા, જે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, પ્રદેશ એમ
પ્રકારના બંધનોથી મોક્ષ કરાવે; અથવા, તેનો ઉપાય બ
તે 'અન્વેષિ' પણ છે, (તે પુર્વનાં વાક્ય સાથે જોડું
એટલે, જે જીવ હત્યાને દુર કરે; એહને જાણે; તે
ઉત્તર પ્રકૃતિના ભેદોવડે ભિન્ન, તથા યોગનિમિત્ત
કમ પ્રકૃતિ, તથા, કષાય-સ્થિતિવાળી કર્મની બંધાતી
અવસ્થાને જાણે છે. બાંધવું, સ્પર્શ કરવો; નિધત્ત કરવો
ચિત કરવું. આ કર્મ પરિણામને આશ્રયી બંધ
અને સારા ભાવથી તેનો નાશ થાય છે, એ બંનેને તે

પ્રશ્ન.—આ ફરીથી કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—પુનરૂક્ત દોષ લાગતો નથી; કારણકે
: છોડવાનુ બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન—ઉપર બતાવેલા ગુણોવાળો સાધુ
કે, કેવળી કહેવો ?

ઉત્તર—ઉપરનાં વિશેષણ કેવળી સાધુને
માટે, છદ્મસ્થ લેવો; તો કેવળીની શી વાત.

પ્રશ્ન.—કુશળ સાધુના કેવા ગુણો હોય

ઉત્તર:—કુશળ એટલે, જેણે ઘ...
ક્ષય કર્યો છે, તે તીર્થંકર અથવા, સામાન્ય

અને છદ્મસ્થ-ઘાતિકર્મથી બંધાયલો મોક્ષાર્થિ, તથા, તેના ઉપાયને શોધનારો છે, અને કેવળી પોતે ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી પોતે કર્મથી બંધાયલો નથી; પણ, અઘાતિ ચાર કર્મ જે ભવ ઉપગ્રહીક છે, તે તેને હોવાથી પોતે મુક્ત પણ નથી; અથવા, તેવા ગુણીને છદ્મસ્થજ કહીએ કહીએ છીએ. કે, 'કુશળ' તે, જેણે જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્ર મેળવેલું છે, તથા મિથ્યાત્વ, અને બાર કષાયોનો ઉપશમ કરેલો હોવાથી; તેને ઉદયમાં ન હોવાથી તે 'બંધ' ન કહેવાય. આ પ્રમાણે, ગુણવાન સાધુ કુશળ હોય; પછી, તે કેવળી હોય કે, છદ્મસ્થ હોય: પણ, તે સાધુના આચારને પાળતો હોવો જોઇએ. જેમ, સાધુ માટે કહ્યું; તેમ, બીજા મોક્ષાભિલાષીએ પણ વર્તવું તે બતાવે છે.

से जं च आरभे जं नारभे, अणारद्धं च न आरभे, छणं छणं परिण्णाय लोगसन्नं च सव्वसो (सू. १०३)

જે સંયમ અનુષ્ઠાનને સંપુર્ણ કર્મક્ષય માટે આદરે; તે મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરે સંસારનાં કારણને ન આરંભે; એટલે, સાધુ પણું આરાધે; અને સંસારીપણું છોડે; એટલે, અઢારે પ્રકારનાં પાપો વિગેરે જે એકાંતથી દુર કરવાનાં છે, તેવાં પાપો છોડીને સંયમ અનુષ્ઠાનને કરી ને મોક્ષ પામે; અને કેવળી, અથવા, ઉત્તમ સાધુઓએ જેને અનાચીર્ણ કહ્યું;